

Dzieje biurokracji
tom V

Tomasz Czarnota
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin)

Początki Archiwum Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie

Do utworzenia Archiwum Komitetu Wojewódzkiego (dalej: KW) PPR w Lublinie doszło latem 1946 r. Jednak geneza tego ogniwa terenowego aparatu partyjnego sięga nieco dalej w przeszłość. 23 października 1944 r. przy KW utworzono trzyosobową komisję ewidencyjno-archiwalną pod przewodnictwem Wacława Rózgi, której zadanie miało najprawdopodobniej polegać na zgromadzeniu dokumentacji wytworzonej przez wyżej wymienioną partię w czasie okupacji¹. Być może działała ona w porozumieniu lub pod auspicjami wydziału propagandy i agitacji, który rozłożył opiekę nad zebranymi materiałami. Notabene równoległe do prac prowadzonych przez komisję, we współpracy z nią bądź niezależnie od niej, zbieraniem historycznych dokumentów partyjnych zajmowała się redakcja „Trybuny Wolności”². Kres działalności komisji nastąpił prawdopodobnie na początku 1945 r. Wówczas Komitet Centralny (dalej: KC) PPR, tuż po tym, jak przeniósł się do Warszawy, zwrócił się do wydziału propagandy i agitacji KW o przekazanie do jego archiwum posiadanych przezeń „pism i dokumentów partyjnych” wytworzonych przez komitety partyjne oraz inne, niż PPR, organizacje podziemne. Dotyczyło to także materiałów otrzymanych od członków partii³. Niemal jednocześnie KC polecił wydziałom propagandy przy KW kontynuować gromadzenie dawnych archiwów partyjnych, prasy konspiracyjnej, wspomnień i opisów akcji bojowych, a także dokumentacji innych, przyjaznych i wrogich PPR ugrupowań⁴. Od czerwca 1945 r. za gromadzenie historycznej

---

¹ H. Szawdzin, *Źródła do dziejów ruchu robotniczego na Lubelszczyźnie w Archiwum KW PZPR*, „Z Pola Walki”, R. 19, nr 4 (76), 1976, s. 257.

² Archiwum Państwowe w Lublinie, Komitet Powiatowy (dalej: KP) Polskiej Partii Robotniczej (dalej: PPR) w Chełmie, sygn. 5: protokół z posiedzenia egzekutywy KP z 5 X 1944, k. 4-5.

³ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Komitet Centralny Polskiej Partii Robotniczej (dalej: KC PPR), sygn. 295/XIX/2: pismo wydziału propagandy i agitacji KC do KW w Lublinie z 5 II 1945, k. 3.

⁴ Okólnik KC PPR: *W sprawie pracy wydziałów propagandy z 30 marca 1945 roku*, [w] *PPR. Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego. VIII.1944 - XII.1945*, Warszawa 1959, s. 110-113.

dokumentacji PPR od jej działaczy dla celów szkoleniowo-bibliotecznych odpowiadał tzw. gabinet partyjny (part-gabinet) ulokowany w obrębie wydziału propagandy KW⁵. Od 2 sierpnia tr. zatrudniano w nim bibliotekarkę⁶.

Na nowe tory działalność archiwalna PPR weszła wiosną 1946 r., wraz z uchwałą Sekretariatu KC z 23 maja tr. powołującą Wydział Historii Partii przy KC (dalej: WHP) oraz Wojewódzkie Komisje Historii Partii (dalej: WKHP) przy KW⁷. Zasadniczy dla wyżej wymienionej działalności krok stanowiła uchwała Sekretariatu KC wydana 13 lipca tr. Przewidywała ona, że w celu, „[...] stworzenia bazy dla ciągłości pracy nad historią partii” niezbędne jest systematyczne [sic!] gromadzenie materiałów charakteryzujących obecny rozwój partii. Na tym polu, oprócz centralnego archiwum WHP, miały zacząć działać archiwa usytuowane we wszystkich KW⁸. W odróżnieniu od wcześniejszych zbliżonego typu inicjatyw, nowo wykreowane komórki miały być, jak uściśliła to wydana 28 lipca tr. *Instrukcja dla organizacji archiwum Komitetu Wojewódzkiego* (zw. dalej instrukcją organizacyjną), archiwami dokumentów bieżących z życia partii w określonym województwie. Wśród kilkunastu wówczas powołanych było Archiwum KW w Lublinie.

Należy podkreślić, że zadania kolegialnej WKHP, której sekretarz kierował jednocześnie Archiwum KW, pomimo że nie abstrahowały od równoległe wykonywanych prac archiwalnych, miały w dużej mierze własną specyfikę, a także odrębny tryb realizacji. Zasadniczy cel jej działalności stanowiło tworzenie i inspirowanie powstawania różnych opracowań historycznych na temat samej PPR i innych stronnictw ruchu robotniczego, oraz ich rozpowszechnianie, a także popularyzacja historii partii przy użyciu różnych środków przekazu (prasy, radia, bezpośrednich spotkań z udziałem świadków wydarzeń). Ponadto to pod jej auspicjami miała odbywać się warunkująca realizację wyżej wymienionych zadań działalność dokumentacyjna (w rozumieniu wywoływania i pozyskiwania źródeł pozaregistracyjnych (akt) tj. wspomnienia i relacje, a także aktywnego zbierania dawnych dokumentów posiadanych przez organizacje nie podporządkowane partyjnemu archiwum i osoby fizyczne)⁹. Nie wdając się w szczegóły, trzeba stwierdzić, że beneficjentem tej akurat działalności, pokrewnej ale nie identycznej z działalnością *stricte* archiwalną, był WHP i jego archiwum. W tym zakresie jego wojewódzkie odpowiedniki pełniły jedynie role składnic krótkotrwałe przechowujących owe materiały. Dlatego, choć istniały wyraźne powiązania pomiędzy tymi dwiema sferami, w tym personalne, w działalności

---

⁵ H. Szawdzin, dz. cyt., s. 257.

⁶ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 137: sprawozdanie wydziału propagandy KW za VII 1945 z 12 VIII 1945, k. 4-6.

⁷ PPR. *Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego. I 1946 - I 1947*, Warszawa 1961, s. 101-102.

⁸ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: uchwała sekretariatu KC PPR z 13 VII 1946 w sprawie przechowywania dokumentów partyjnych i organizacji archiwum, k. 11.

⁹ Na temat działalności dokumentacyjnej archiwów (dokumentacji) zob. T. Grygier, *Współczesne zadania dokumentacyjne archiwów* [cz. 2], „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 41, 1980, s. 9, 11, 17, 50; tenże, *Współczesne zadania...* [cz. 3], „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 42, 1981, s. 5.

dokumentacyjnej oraz historiograficznej należy widzieć osobne zagadnienia, zasługujące na przedstawienie w odrębnym tekście.

Obsada Archiwum KW miała być jednoosobowa. Każę to dopatrywać się silnego związku pomiędzy jego funkcjonowaniem, a predyspozycjami i umiejętnościami osoby nim kierującej. To z kolei rodzi konieczność przybliżenia sylwetki Ireny Kozak, zwanej też Kozakówną. To ona bowiem w latach 1946-1947 pełniła wyżej wymienioną funkcję, co odpowiada początkom owego archiwum. Przyszła na świat 20 października 1926 r. we wsi Przybysławice (gmina Garbów, powiat Puławy). Jej rodzicami byli rolnik Michał Kozak (lat 20) i Anna z Niedbałów (lat 19)¹⁰. W latach 1933-1939 uczęszczała tam do szkoły powszechnej. Po ukończeniu sześciu oddziałów, nie podjęła nauki w oddziale siódmym w roku szkolnym 1939/1940, a także w następnym, niewątpliwie w związku z panującymi warunkami wojenno-okupacyjnymi¹¹. Na tym jednak nie zakończyła się jej edukacja, o czym przekonuje zapis w ewidencji członków PPR, informujący o tym, że była absolwentką czterech klas gimnazjum¹². Jeżeli ukończenie ich nie nastąpiło jeszcze za okupacji na tajnych kompletach, to zapewne wiązało się z uczęszczaniem przez nią (przypuszczalnie w latach 1944-1945) do jednej ze szkół dla dorosłych o semestralnym programie gimnazjalnym¹³.

Jak natomiast wyglądała jej droga do partii? Wiadomo, że w Przybysławicach co najmniej od końca lat dwudziestych XX w. istniało koło Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej, a w tamtejszym folwarku były nawet dwie komórki Komunistycznej Partii Polski¹⁴. Osobę interesującą się skrajnie lewicową orientacją polityczną można by podejrzewać o jakieś związki z którąś z tych organizacji. Wszelako, uwzględniając datę urodzenia I. Kozak należy wątpić w to, że zapisała się do którejś z nich. W późniejszym okresie nie deklarowała członkostwa w jakiegokolwiek partii w okresie międzywojennym¹⁵. PPR musiała zatem być pierwszą organizacją, do której zgłosiła akces. Nastąpiło to 1 września 1943 r. Podejmując tą decyzję miała niespełna siedemnaście lat¹⁶. Wydaje się, że można ją zaliczyć do grona młodych osób chłopskiego pochodzenia, urzeczonych niektórymi hasłami głoszonymi w czasie okupacji przez PPR i jej zauważalną w powiecie puławskim aktywnością, w tym zwłaszcza działaniami jej zbrojnego ramienia, Gwardii Ludowej/Armii Ludowej¹⁷. Nie wiadomo, na ile była w niej

---

¹⁰ Archiwum Parafii Rzymskokatolickiej PW. Przemienienia Pańskiego w Garbowie, księga *Akta urodzonych w 1926 r.*, poz. zapisu 469.

¹¹ Archiwum Szkoły Podstawowej w Przybysławicach, arkusze ocen Ireny Kozak, k. nlb.

¹² APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 400: zapis w ewidencji członków PPR, poz. 2383, k. 120. Wpis do ewidencji wprowadzono najwcześniej w 1944 r., najpóźniej w 1946 r.

¹³ Moje poszukiwania śladów tego etapu jej edukacji prowadzone w aktach kilku szkół z Lublina i Garbowa w Archiwum Państwowym w Lublinie nie dały rezultatu.

¹⁴ Zob. APL, Zbiór wspomnień i relacji działaczy partyjnych i członków ruchu oporu (dalej: Zbiór wspomnień), sygn. 490: relacja Stefana Kamińskiego z 23 VIII 1966, k. 2, 6.

¹⁵ APL, KM PZPR w Lublinie, sygn. 3: wykaz członków KM, stan na 8-9 XII 1951, k. 86.

¹⁶ Tamże, KW PPR w Lublinie, sygn. 400: zapis w ewidencji członków PPR, poz. 2383, k. 120.

¹⁷ Por. E. Mysłowski, *Z dziejów PPR, GL i AL w powiecie puławskim (1942-1944)*, Lublin 1962, s. 44.

aktywna – żadne ze źródeł, do których dotarłem, nie wspomina o jej dokonaniach. Jednak, chociażby ze względu na małą liczebność szeregów *de facto* kadrowej wtedy PPR, na pewno była przez jej kierownictwo angażowana w różnego typu konspiracyjne przedsięwzięcia i akcje¹⁸. Formalności związanych z rejestracją i potwierdzeniem jej członkostwa w PPR dopełniła chyba dosyć późno, na co pośrednio wskazywałby stosunkowo wysoki nr jej legitymacji członkowskiej¹⁹.

Nie później, niż od lata 1944 r., zapewne wkrótce po ustąpieniu Niemców, I. Kozak przebywała w Lublinie. Najpewniej ona była wymienioną we współczesnym protokole z zebrania egzekutywy KW „Irką z ZWM”, której ogniwo to powierzyło we wrześniu tr. odpowiedzialność za wyodrębniony w wydziale propagandy i agitacji (jego kierownikiem był wtedy Stanisław Bieniek) dział prasowo-wydawniczy i bibliotek, a także za osobny dział młodzieżowy²⁰. Nawet uwzględniając kadrowe niedobory dręczące PPR w tamtym okresie, fakt ten jednoznacznie świadczyłby o tym, że pomimo młodego wieku traktowana była jako zaufana i kompetentna „towarzyszka”.

Do Związku Walki Młodych musiała wstąpić raczej później, aniżeli do PPR, i chyba dopiero w Lublinie. W jej rodzinnych Przybysławicach koło tej organizacji powstało dopiero w styczniu 1948 r.²¹ Bardzo duże luki w dokumentacji lubelskiego ZWM z lat 1944-1945 nie pozwalają na dokładne opisanie tego epizodu w jej życiu²². Następnie – lub jednocześnie – pracowała we wspomnianej wyżej komisji ewidencyjno-archiwalnej przy KW. W 1945 r. powróciła w rodzinne strony. W Przybysławicach była członkiem wiejskiej komórki partyjnej²³. Nie mając żadnych konkretnych informacji trudno wyrokować o powodach, które sprawiły, że z pozycji funkcjonariusza wojewódzkiego aparatu partyjnego spadła do rangi szeregowego członka liczącej zapewne nie więcej niż kilkunastu członków komórki partyjnej ulokowanej w małej miejscowości. Czy mogło to mieć jakiś związek ze zmianą czy zmianami na stanowisku I sekretarza KW?

Od 6 stycznia do 30 czerwca 1945 r. był nim, po Władysławie Zdunku, Witold Konopka, a następnie (do jesieni 1947 r.) Stanisław Szot. W tamtym okresie tymczasowo zatrudniła się jako kancelistka w tworzonej od podstaw Podoficerskiej

---

¹⁸ Nawiasem mówiąc wg jednego z głównych tamtejszych działaczy w okresie okupacji, partia w powiecie puławskim rozwijała się dosyć słabo, gdyż nacisk kładziono na organizację oddziałów GL. Zob. APL, Zbiór wspomnień, sygn. 147: Józef Tomasiak, b.t. [Wspomnienie], k. 4.

¹⁹ Por. APL, KP PZPR w Puławach, sygn. 512: spis legitymacji byłego P.P.R., b.d. [1950], k. 16. Legitymację o numerze 2383 wydał jej puławski KP PPR.

²⁰ Tamże, KW PPR w Lublinie, sygn. 7: protokół z posiedzenia egzekutywy KO z 12 IX 1944, k. 1-5.

²¹ Tamże, Zarząd Wojewódzki Związku Walki Młodych w Lublinie i zarządy powiatowe (dalej: ZW ZWM), sygn. 221: karta ewidencyjna koła wiejskiego ZWM w Przybysławicach, z datą jego założenia: 2 I 1948, k. 42.

²² W zespole Zarządu Wojewódzkiego ZWM w Lublinie niemal całkiem nie występują akta z 1944 r., brakuje też wielu ważnych dokumentów z 1945 r. Aż do wiosny 1948 r. akta pracowników ZW, a także członków ZWM prowadzono niedbale, a kartoteki oraz ewidencji wcześniej nie było w ogóle. Zob. APL, ZW ZWM, sygn. 30: sprawozdanie referatu personalnego [ZW ZWM] za III z 8 IV 1948, k. 1.

²³ Tamże, KP PPR w Puławach, sygn. 62: lista wybyłych członków PPR z powiatu puławskiego do wojska i na inną pracę, b.d. [22 X 1945], k. 49.

Szkole MO w Garbowie²⁴. Prawdopodobnie po kilku miesiącach znowu znalazła się w stolicy województwa. Okoliczności jej przeniesienia również nie są znane. Wiadomo jednak, że o miejscu pracy, jak i o pozycji członka partii opartej na tzw. centralizmie demokratycznym, decydowało z reguły jej kierownictwo, a nie on sam.

Podstawowym źródłem informacji dla wojewódzkiego kierownictwa PPR o poszczególnych jej członkach były miesięczne ankiety sprawozdawcze sporządzane przez I sekretarzy KP i przekazywane wydziałowi personalnemu KW. Ten na ich podstawie opracowywał i przedstawiał sekretariatowi KW – jako organowi decyzyjnemu – wnioski w sprawach kadrowych. Nie wiadomo, czy decyzje o przyszłości I. Kozak zapadły w tym trybie, skoro puławski KP ponoć niezbyt rzetelnie wywiązywał się z nadsyłania owych ankiet²⁵. Mogła ona zostać zaprotegowana przez jakiegoś wpływowego działacza²⁶ w strukturach powiatu i dalej „wyreklamowana” do województwa. Ewentualnie któryś z członków sekretariatu KW mógł po prostu zaproponować zaangażowanie osobiście mu znanej osoby w określonym charakterze. Mogło się to odbyć całkowicie poza protokołem. Pewien trop wiedzie do ówczesnej kierownik wydziału propagandy KW (od 1 lipca 1945 r.), Sary Nomberg. Najprawdopodobniej ona, goszcząc w garbowskiej szkole MO, zwróciła uwagę na tamtejszą kancelistkę²⁷. Niewykluczone jednak, że za jej przeniesieniem stał Jan Hrycaniuk, wówczas kierownik wydziału personalnego KW²⁸. Jest też możliwe, że to któraś z pochodzących z Przybyśławic ówczesnych pracownic aparatu KW wstawiła się za krajanką²⁹.

---

²⁴ Nastąpiło to nie wcześniej, niż w VII 1945 r., kiedy uruchomiono jej I kurs. Zob. OBUiAD IPN w Lublinie, Komenda Wojewódzka MO w Lublinie (dalej: KW MO), sygn. Lu-04/408: raport za czas trwania Kursu Szkoły Podoficerskiej MO w Garbowie od 8 VII do 23 IX 1945, k. 34v.

²⁵ KP mógł tego rodzaju dane wysłać tylko wówczas, jeśli nimi sam dysponował. W Puławach „sprawa personalna” nie była, jak to ujęto, dobrze postawiona, bo koła (uprzednio komórki) partyjne nie wysyłały do powiatu opinii, charakterystyk itp. w sprawach personalnych. APL, KP PPR w Puławach, sygn. 59: sprawozdania wydziału personalnego KP za II i IX 1946, k. 43, 86. W większym jeszcze stopniu dotyczyło to roku 1945 r.

²⁶ Mieszkańcem Przybyśławic – jej sąsiadem i rówieśnikiem jej ojca był sekretarz komitetu gminnego w Garbowie Józef Tomasiak, długoletni i ustosunkowany działacz PPR, a wcześniej KPP, powiatowy komendant AL, okresowo (od 1944 r.) zasiadający w KP w Puławach. Zob. APL, KP PPR w Puławach, sygn. 4: blankiet sprawozdawczy o składzie KG w Garbowie z 28 IX 1945, k. 23; tamże: lista członków KP PPR w Puławach, b.d. [VIII/XII 1944], k. 79.

²⁷ Wiadomo, że przy składaniu egzaminów końcowych przez elewów Podoficerskiej Szkoły MO w Garbowie i podczas uroczystego zakończenia I kursu tej szkoły między 20, a 23 IX 1945 r. wśród obecnych był przedstawiciel KW PPR, którego nazwisko kancelista zapisał jako Nurnberg, a pod którym należy się domyślać właśnie wyżej wymienioną działaczkę. Zob. OBUiAD IPN w Lublinie, KW MO, sygn. Lu-04/408: raport za czas trwania Kursu Szkoły Podoficerskiej MO w Garbowie od 8 VII do 23 IX 1945, k. 36-36v.

²⁸ O ile I. Kozak w XII 1945 r. nadal pracowała w garbowskiej szkole. Wiadomo, że podczas zakończenia II-go kursu owej szkoły w dniu 16 XII tr. był on tam obecny. Zob. OBUiAD IPN w Lublinie, KW MO, sygn. Lu-04/408: protokół zakończenia II-go Kursu Szkoły Podoficerskiej MO w Garbowie z 31 XII 1945, k. 68.

²⁹ Na początku 1945 r. członkiem komórki wiejskiej w Przybyśławicach – tej samej, do której należała I. Kozak – była Leokadia Michałkówna, również absolwentka Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej (dalej: WSzP), od V 1945 r. pomoc biurowa, a następnie kartotekarz wydziału personalnego KW (zob. APL, KP

Jakkolwiek było, w październiku 1945 r. jej nazwisko znalazło się na *Liście wybyłych członków PPR z powiatu puławskiego do wojska i na inną pracę*³⁰. Przepuszczalnie co najmniej do końca tego roku formalnie była ona jeszcze „zaczepiona” w milicji. Wskazywałoby na to pismo z końca grudnia 1945 r., zawiadamiające KW PPR o skierowaniu Ireny Kozakównej, byłej biuralistki w Podoficerskiej Szkole MO w Garbowie, na kurs partyjny. Wystosowała je Komenda Wojewódzka MO w Lublinie³¹.

Ponieważ nie ma informacji o tym, że zaliczyła kurs w Wojewódzkiej Szkole Partyjnej³², należy uznać, że pojechała wtedy do Łodzi, na kurs w Centralnej Szkole Partyjnej (dalej: CSzP)³³. Okoliczności³⁴ wskazują na to, że uczestniczyła w IV-ym kursie zasadniczym CSzP, trwającym od 6 stycznia do 15 maja 1946 r.³⁵ Następnie od 1-go czerwca 1946 r. podjęła pracę w KW w Lublinie jako instruktor wydziału propagandy³⁶. Pismo w sprawie jej angażu nosi datę 14 maja. Te ostatnie daty są dosyć istotne, bo pokazują, że bynajmniej nie zatrudniono jej do pracy w komitetowym archiwum i „po linii” historii partii, ponieważ pion ten wtedy jeszcze nie istniał. Jej pierwotnym przydziałem był sektor propagandy, o czym

---

PPR w Puławach: protokół z posiedzenia komórki PPR wsi Przybysławice z 11 I 1945, k. 67; tamże, KW PPR w Lublinie, sygn. 425: listy plac pracowników KW za V (z 24 V) i VII 1945, k. 11, 16). W KW od VIII 1945 r. przez miesiąc również pracowała jako maszynistka Maria Zielińska, której nazwisko pojawia się obok L. Michalkówny w wyżej wymienionym protokole z zebrania przybysławickiej komórki.

³⁰ APL, KP PPR w Puławach, sygn. 62: lista wybyłych członków PPR z powiatu puławskiego do wojska i na inną pracę, b.d. [22 X 1945], k. 49. I. Kozak figuruje pod nr. 41.

³¹ Tamże, KW PPR w Lublinie, sygn. 358: skierowanie z wydziału personalnego KW MO z 31 XII 1945, k. 28.

³² Nie ma jej na liście słuchaczy ani VI-go (6 X - 6 XI 1945 r.) ani VII-go (25 XI - 25 XII tr.) kursu tej szkoły przeprowadzonych w tymże roku. Tyle, że pierwsze z tych zestawień imiennie uwzględnia jedynie tych, którzy po zakończeniu szkolenia zostali skierowani do pracy w aparacie PPR (a I. Kozak mogła dalej funkcjonować jako cywilny pracownik MO). Oprócz nich kurs ukończyła grupa członków partii, wysłanych następnie do pracy w ich własnych komórkach bądź do wykonywania pracy technicznej. Mogłyby to być powody, dla których nazwiska I. Kozak w wyżej wymienionych zestawieniach zabrakło. Jednak znacznie bardziej prawdopodobne jest to, że uwzględniając poziom kształcenia szkół wojewódzkich, mających dać elementarne polityczne i organizacyjne wyszkolenie słuchaczowi, adresowanych zwłaszcza do sekretarzy komórek (kół), była ona na zbyt wysokim poziomie.

³³ W odnoszącym się do owego faktu piśmie przy jej nazwisku pojawiła się adnotacja: grupa „B”, jako adres wpisano: miasto Lublin. APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 367: lista kandydatów wysłanych na CSzP w Łodzi, b.d., k. 3.

³⁴ Na sporządzonej przez wydział personalny KP w Puławach na liście zawierającej 37 nazwisk pochodzących z tego powiatu absolwentów szkół: wojewódzkiej oraz centralnej nie figuruje Irena Kozakówna. Prawdopodobnie w chwili sporządzania tego sprawozdania nie była jeszcze absolwentką centralnego kursu, lecz akurat w nim uczestniczyła. Zob. APL, KP PPR w Puławach, sygn. 59: wykaz absolwentów Szkoły Wojewódzkiej [oraz Centralnej] PPR z powiatu puławskiego (załącznik do sprawozdania wydziału personalnego KP za III 1946), k. 55.

³⁵ Por. AAN, KC PPR, sygn. 295/IX/383: lista wszystkich kursów CSzP, b.d. [1948], k. 13; APL, KW PZPR, sygn. 3357: wykaz absolwentów CSzP z województwa lubelskiego z 4 X 1949, k. 200.

³⁶ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 368: przyjęcie do pracy Ireny Kozak z 14 V 1946, k. 69. Miało ono moc obowiązującą od 1 VI 1946. Zob. też tamże, sygn. 354: wykaz pracowników KW PPR, b.d. [1946], k. 12, gdzie, jako data jej zatrudnienia, widnieje również 1 VI tr. Wszakże na listach płacy jako instruktor wydziału propagandy jest ona wykazywana dopiero od VII tr. Zob. APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 425: lista płacy pracowników umysłowych KW za VII 1946, k. 49.

jednoznacznie przekonuje treść szeregu dokumentów³⁷. Dopiero utworzenie wyżej wymienionego pionu przyczyniło się do przydzielenia jej do zadań pozostających co prawda w pewnym związku z propagandą partyjną, lecz posiadających własną specyfikę. Na marginesie dodam, że później z WHP popłynął niedwuznaczny sygnał na temat odrębnego statusu archiwistów partyjnych – podkreślono, że archiwiści byli pracownikami archiwów komitetów wojewódzkich, nie zaś ich wydziałów propagandy. Z tymi ostatnimi powiązani byli tylko poprzez to, że figurowali na listach płac ich pracowników³⁸.

W pracy na nowym odcinku mogła jej się przydać praktyka biurowa wyniesiona ze szkoły MO, gdzie zapewne nauczyła się redagować różne dokumenty i prowadzić przynajmniej niektóre spośród czternastu istniejących wtedy w jej kancelarii „książek”, m.in. dziennik korespondencyjny, książkę raportów, książkę ewidencji i książkę pracy³⁹. Umiejętność radzenia sobie w biurze nie wyczerpywała listy wymagań formułowanych pod adresem funkcjonariusza PPR oddelegowanego do zbierania i opiekowania się materiałami do jej historii. Płynące z KC zalecenia określały je przede wszystkim pod względem politycznym. W uchwale Sekretariatu KC z 13 lipca 1946 r. wymagane kwalifikacje opisano ogólnikowo: miał to być odpowiedzialny i zaufany „towarzysz”⁴⁰. Więcej szczegółów zawierała natomiast poprzedzająca tamtą uchwałę, oraz późniejsza od niej korespondencja nadchodząca z WHP. Jeszcze zanim wydano wspomniany normatyw, WHP sprecyzował, że przewidziany do zajmowania się dokumentami i historią partii „towarzysz” powinien legitymować się aktywnym uczestnictwem w PPR w okresie okupacji niemieckiej⁴¹. Natomiast w dalszej korespondencji pisano, że kierownik Archiwum KW musi być nie tylko skrupulatny w pracy, lecz przede wszystkim zaufany, sprawdzony, o właściwym poziomie politycznym i doświadczeniu organizacyjnym, a przy tym aktywnie uczestniczący w bieżącym życiu partii. Warunki te znajdowały uzasadnienie w tym, że miał on dysponować najważniejszymi dokumentami, które dzięki posiadaniu owych walorów miałby łatwiej segregować i analizować⁴². Można przyjąć, że w oczach przełożonych Irena Kozak generalnie odpowiadała wymogom. W najmniejszym być może stopniu

---

³⁷ Zob. tamże, sygn. 367: lista kandydatów wysłanych na CSzP w Łodzi, b.d., k. 3. W zestawieniu tym, w uwagach zawierających sugestie na temat sposobu wykorzystania absolwentów kursu, przy jej nazwisku wpisano: „kierow.[nictwo] part[yjnego] kabin.[etu] czy szkoły”. Zob. również APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 349: sprawozdanie wydziału personalnego KW za V 1946, k. 63. Jest tu informacja, że I. Kozak, absolwentka CSzP, została skierowana do wydziału propagandy KW.

³⁸ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/4: protokół z krajowej narady [WKHP] z 28 VI 1947, k. 25.

³⁹ OBUiAD IPN w Lublinie, KW MO, sygn. Lu-04/408: raport za czas trwania Kursu Szkoły Podoficerskiej MO w Garbowie od 8 VII do 23 IX 1945, k. 36.

⁴⁰ *Uchwała Sekretariatu KC PPR w sprawie przechowywania dokumentów i organizacji archiwów partyjnych z 13 VII 1946*, [w:] PPR. *Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego. 1.1946 – 1.1947*, Warszawa 1961, s. 130.

⁴¹ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: pismo z WKHP do I sekretarza KW w Lublinie i przewodniczącego WKHP z 8 VII 1946, k. 46. Później jeszcze ów warunek powtórzono. Zob. APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: pismo kierownika WHP R. Kobryńskiej z 1946, k. 2.

⁴² AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/10: pismo okólne z WHP do I sekretarza KW z 17 VII 1946, k. 15.

odnosiło się do jej doświadczeń organizacyjnych zdobytych w okresie do 1944 r., ale nie można też przeczyć temu, że nie była ona exemplum świeżo pozyskanego partyjnego narybku.

Pod koniec maja 1946 r. WHP, w ślad za uchwałą Sekretariatu KC z 23 tm., polecił I-szym sekretarzom wojewódzkim wyznaczyć do kompletowania materiałów partyjnych oraz „rozpracowania i popularyzacji historii partii” jednego z instruktorów propagandy bądź innego należycie przygotowanego pracownika KW⁴³. Jednocześnie miał on być natychmiast wysłany na dziesięciodniowy instruktaż do KC⁴⁴. Do Lublina pismo to dotarło 5-go czerwca. Wówczas jeszcze nie brano w tym kontekście pod uwagę kandydatury I. Kozak. Nie wzięła ona udziału w zorganizowanej w połowie lipca tr. w Warszawie naradzie przedstawicieli WKHP (ostatecznie Lublin reprezentowała tam Anna Pelc)⁴⁵. Pewne przesłanki⁴⁶ wskazują na to, że momentem, w którym zdecydowano o skierowaniu właśnie jej na ten odcinek, był dopiero przełom lipca i sierpnia tr. Zawdzięczała to analizom kadrowym w wydziale personalnym KW, w którego sprawozdaniu za lipiec tr. między personaliami osób kierowanych na „robotę partyjną” pojawiło się jej nazwisko, z adnotacją: „na instruktora KW, Historia Partii”⁴⁷. Być może wtedy ktoś sobie przypomniał o jej niegdysiejszym zaangażowaniu w działalność komisji ewidencyjno-archiwalnej. Z dniem 1 sierpnia, na mocy uchwały sekretariatu KW, objęła stanowisko kierownika Archiwum na etacie instruktora wojewódzkiego⁴⁸. Nawiasem mówiąc, z faktem tym nie od razu zaznajomiono się nie tylko w całym KW, ale także w WHP⁴⁹. Jak się potem okaże, nie był to jedyny przykład złego obiegu informacji pomiędzy partyjną Warszawą, a Lublinem.

---

⁴³ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 190: pismo z WHP KC do I sekretarza KW z 29 V 1946, k. 12.

⁴⁴ Tamże. Nie znalazłem informacji, czy ktokolwiek pojechał wtedy z Lublina na to szkolenie, które zresztą miało się zacząć 1-go VI, a zważywszy na datę odebrania pisma była to raczej spóźniona informacja.

⁴⁵ Por. AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/4: protokół z narady [wojewódzkich] wydziałów historii partii z 14 VII 1946, k. 4.

⁴⁶ Zaliczam do nich umieszczenie w pierwszym planie pracy WKHP punktu dotyczącego powołania jej sekretarza i kierownika archiwum w jednej osobie. Zob. APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: plan pracy KHP przy KW na okres 20 VII - 20 IX 1946, k. 23.

⁴⁷ Tamże, sygn. 349: sprawozdanie wydziału personalnego KW za VII 1946, k. 71.

⁴⁸ Tamże, sygn. 368: pismo z wydziału personalnego do wydziału ogólnego KW z 31 VII 1946, k. 91.

⁴⁹ Świadczyłyby o tym monit wysłany z WHP KC z datą 3 VIII 1946 r. do I sekretarza KW w Lublinie. Przypomniało mi, że do 1 VIII należało wytypować kierownika miejscowego archiwum, który miał być następnym (najpóźniej do 10 VIII tr.) wysłany w celu indywidualnego poinstruowania go o jego obowiązkach do Warszawy. Zob. APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: pismo z WHP do I sekretarza KW w Lublinie, b.d. [3 VIII 1946], k. 10. Z kolei brak orientacji w obsadzie archiwum sugerowałaby dekretacja II sekretarza KW, Konstantego Łaszczyka (który jako członek sekretariatu KW, powołującego I. Kozak na wyżej wymienione stanowisko, powinien dysponować tą wiedzą) na tymże piśmie, w brzmieniu: „Tow. Pelc Wydział Historii dla instrukcji, 7 VIII 1946 r.” Zapewne zwrócił się w tej sprawie do Anny Pelc, świeżo wytypowanej na przewodniczącą WKHP i jednocześnie członka Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej (na etacie instruktora KW) zakładając, że będzie ona najbardziej kompetentna do wytypowania odpowiedniej osoby bądź, co bardziej prawdopodobne, to ją wyznaczając do wyjazdu do Warszawy.

Zakres i charakter prac archiwum partyjnego określały w ogólnym zakresie wyżej wymienione normatywy KC PPR. Uchwała z 13 lipca 1946 r. wśród jego zadań wymieniała gromadzenie określonych co do rodzaju współczesnych dokumentów PPR oraz ich, jak należy się domyślać, stałe przechowywanie⁵⁰. Natomiast passusy o ich porządkowaniu oraz udostępnianiu znalazły się dopiero w instrukcji organizacyjnej z 28 lipca tr. W odniesieniu do tego ostatniego zadania przewidywano możliwość korzystania z archiwaliów jedynie za zgodą I sekretarza KW i wyłącznie na miejscu⁵¹. Poza uchwałami pracę archiwum opisywały bardziej od nich szczegółowe instrukcje: organizacyjna (jw.) i *Instrukcja o porządku przekazywania materiałów przez wydziały Komitetu Wojewódzkiego do Wojewódzkich Archiwów* (zw. dalej instrukcją o przekazywaniu materiałów), faktycznie dotycząca również innych ogniw partyjnych, obydwie autorstwa pracownicy WHP Anny Bogdanowicz⁵². Wysłano je do piętnastu komitetów wojewódzkich, w tym lubelskiego, odpowiednio 3 i 12 sierpnia 1946 r.⁵³ Pierwsza z nich, opisująca charakter Archiwum KW, jego główne zadania, pochodzenie i rodzaje gromadzonych dokumentów oraz sposób ich porządkowania i przechowywania, stanowiła najważniejszą regulację. Należy podkreślić, iż informowała m.in. o tym, że „[...] archiwum nie może być zwykłym składem papierów, a ma gromadzić tylko najważniejsze dokumenty, mające znaczenie dla historii partii [...]” Zapis ten rozwiewa wszelkie wątpliwości co do tego, jaki charakter miała mieć owa komórka organizacyjna: winna ona spełniać wyłącznie rolę archiwum historycznego, w którym w ogóle nie miały prawa znaleźć się dokumenty posiadające jedynie tymczasową przydatność.

Wedle sprawozdania Ireny Kozak dla WHP, praca Archiwum datowała się od 25 lipca 1946 r.⁵⁴ Jednak aż do czasu narady aktywu z terenu województwa w dniu 25 sierpnia tr., na której m.in. przedstawiono zadania Archiwum KW i WKHP, skala podejmowanych przez nie prac była znikoma⁵⁵. Niebawem, dzięki otrzymaniu wytycznych i nawiązaniu kontaktów nabrały one tempa. Zapewne w przewidywaniu wzrostu zadań Archiwum do pomocy jego kierowniczce od 19

---

⁵⁰ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: uchwała sekretariatu KC PPR z 13 VII 1946 w sprawie przechowywania dokumentów partyjnych i organizacji archiwum, k. 11.

⁵¹ Tamże, *Instrukcja dla organizacji archiwum Komitetu Wojewódzkiego* z 28 VII 1946, k. 14. Wydaje się, że ta funkcja Archiwum KW zaznaczyła się w tym okresie w najmniejszym stopniu.

⁵² W. Horst, *Kancelarie i archiwa Centralnego Komitetu Wykonawczego Polskiej Partii Socjalistycznej, Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej i Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (1944-1980)*, Warszawa 2006, s. 114.

⁵³ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/10: pisma okólne z WHP z 3 i 12 VIII 1946, k. 63, 4. Chodziło o *Instrukcję dla organizacji archiwum Komitetu Wojewódzkiego [PPR]* z 28 VII 1946 i prawdopodobnie o *Instrukcję o porządku przekazywania materiałów przez wydziały Komitetu Wojewódzkiego do Wojewódzkich Archiwów*.

⁵⁴ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/9: sprawozdanie z pracy wydziałów historii partii z poszczególnych województw z IX 1946, k. 1.

⁵⁵ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: sprawozdanie z pracy Archiwum przy KW za okres 20 VII – 15 IX 1946, k. 29.

sierpnia tr. zatrudniono maszynistkę Marię Kurowską⁵⁶. Natomiast w terenie Archiwum, podobnie jak i WKHP (nie licząc raczej odosobnionej i bodajże efemerycznej sytuacji zaistniałej w KP PPR w Chełmie), nie miało swoich struktur.

Jego pierwszym i czołowym zadaniem było gromadzenie dokumentacji. Działania na tym polu wymagały nawiązania przez kierownika sprawnej i systematycznej komunikacji z wydziałami KW oraz z KP, które z kolei miały „przenosić w teren” – do komitetów gminnych (dalej: KG), dzielnicowych (dalej: KDz) i kół zalecenia Archiwum. Instrukcja dla KP dotycząca zbierania i nadsyłania przez nie materiałów została wraz z pismem przewodnim wysłana już 11 sierpnia 1946 r.⁵⁷ Analogicznie wydziałom KW przekazano instrukcję dotyczącą przygotowania i przesłania materiałów z okresu 1944-1945⁵⁸.

Podmiotowy zakres gromadzenia bieżących materiałów partii był regulowany uchwałą Sekretariatu KC z 13 lipca 1946 r. Przewidywała ona, że do zasobu Archiwum KW wejdą materiały wytworzone przez konferencję wojewódzką, plenum i egzekutywę oraz poszczególne wydziały KW, a także przez komitety powiatowe, miejskie, gminne, dzielnicowe i koła. Instrukcja organizacyjna dodała do tej listy następujące ciała zbiorowe: klub poselski PPR z wojewódzkiej rady narodowej, ciała międzypartyjne i „brygady robotnicze odbudowujące państwo”. Ponadto nakazała wytypować dziesięć komitetów gminnych, pięć komitetów miejskich i trzy komitety dzielnicowe jako jednostki reprezentatywne, zobowiązane do przekazywania swoich materiałów jako przykładowych⁵⁹. Nie powzięto też wtedy decyzji o gromadzeniu dokumentacji z wszystkich kół. Instrukcja o przekazywaniu materiałów przewidywała, że kierownik wydziału organizacyjnego KW wraz z kierownikiem Archiwum wspólnie uzgodnią przekazanie temu ostatniemu protokołów z dwudziestu pięciu wybranych kół. Ogólny schemat przewidywał zaklasyfikowanie do tej grupy piętnastu kół fabrycznych, pięciu urzędniczych (inteligenckich), po jednym z urzędu bezpieczeństwa i MO oraz pięciu wiejskich. Nakazywano przy tym uwzględnienie specyfiki poszczególnych województw (w tym wymienionego z nazwy lubelskiego), która mogła wpłynąć na pewne odchylenia od owego modelu⁶⁰.

Także zakres formalny gromadzenia znalazł odzwierciedlenie we wspomnianych normatywach. Wymieniały one protokoły posiedzeń i uchwały rozmaitych partyjnych gremiów, plany pracy, sprawozdania, okólniki, różne listy ewidencyjne członków („zwykłą”, zamordowanych, odznaczonych). Z kół,

---

⁵⁶ Tamże, sygn. 368: przyjęcie do pracy M. Kurowskiej z dniem 19 VIII 1946, k. 99.

⁵⁷ APL, KP PPR w Lublinie, sygn. 7: pismo WKHP do KP w Lublinie z 11 VIII 1946, k. 12.

⁵⁸ Tamże, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: sprawozdanie z pracy Archiwum przy KW za okres 20 VII – 15 IX 1946, k. 29.

⁵⁹ Por. AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/10: instrukcja [Sekretariatu KC] o porządku przekazywania materiałów przez wydziały KW do Wojewódzkich Archiwów, b.d. [1946], k. 8; APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: instrukcja organizacyjna z 28 VII 1946, k. 13.

⁶⁰ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: instrukcja o przekazywaniu materiałów, b.d. [1946], k. 16.

stosownie do uchwały Sekretariatu KC z 13 lipca 1946 r., należało gromadzić protokoły zebrań i uchwały⁶¹.

Dokument nr 1: Akt zdania dokumentów o reformie rolnej [z wydz. rolnego KW PPR].

L.P.	Tytuł Dokumentów	Przez kogo wydane	data dokumentów	il. egz.
1	Instrukcja organiz. Rady Zw. Zwod.	--	16/X 44 r.	
2	Protokół ze Zjazdu Robot. Rol. w Popk. Pełn. Wojew. PPKM	" " " "	20/X 44 r.	
3	Spr. wozdanie Pietraszki	" " " "	23/X 44 r.	
4	Spr. wozdanie z ses. Pełn. Pow. i wykaz M. J. wyliczonych z pod. parcelacji	" " " " Powiat. Lublin	9/XI 44 r.	2 egz.
5	Report do K.C.	" " " "	24/X 44 r.	
6	Spr. wozdanie ze Zjazdu III Pow. Pełn. i Kpm. Ziemielskich	" " " " Wojew. PPKM	30/XI 44 r.	
7	Stan prac parcelacyjnych	" " " "	1/XII 44 r.	2 egz.
8	Spr. w. Bieńka Stanisław	Bieńka Stanisław	6/XII 44 r.	
9	Sprawa przebiegu Reformy Rolnej	Pełn. Wojew. PPKM	6/XII 44 r.	
10	Sprawa przebiegu Reformy Rolnej	" " " "	20/XII 44 r.	
11	Listy kandyd. na Pełn. Zastępc. Pow.	" " " "	---	4 egz.
12	Pełn. Reform. Roln. czynnych podczas Reformy Rolnej	" " " "	20/XII 44 r.	
13	Spr. wozdanie	Zamość Miejski Kom. PPR	19/XI 44 r.	
14	" " " "	" " " "	20/XII 44 r.	
15	Komunikat o Reformie Rolnej	Siedlce, pow. Pełn. Ref. Rol.	21/XI 44 r.	
16	Prot. ze Zjazdu sekret. kom. rol.	" " " " Pow. Kom. PPR	21/XI 44 r.	
17	Sprawa Pełn. Ref. Rol.	Pow. Pełn. Ref. Rol.	23/XI 44 r.	
18	Realizacja Reformy Rolnej	Siedlce	" " " "	
19	Spr. wozdanie Pow. Pełn. Ref. Rol.	" " " " Pow. Pełn. Ref. Rol.	29/XI 44 r.	
20	Spr. wozdanie do K.C.	" " " "	19/XII 44 r.	
21	Wyk. z Cze. Zw. Zaw. zgł. pr. przydz. ziem. Tomaszów Pow. Zw. Zw.	" " " "	10/X 44 r.	
22	Protok. zebrani Pełn. teren.	Kraśnik	4/IX 44 r.	
23	Wyk. z ilości zbóż kwalifik.	Chałm	" " " "	
24	Spr. wozdanie Chałm	" " " " Szymonka M.	" " " "	
25	Protok. z zebr. Pełn. Gmin.	" " " " Przew. zebr. Orkowski	9/X 44 r.	
26	Sprawa Pow. Pełn. Ref. Rol.	" " " " Głuszczak	do 30/X 44 r.	
27	Zest. w. Rozparcelow. jętków	" " " "	6/XI 44 r.	
28	Statystyk. rozparcelow. maj. Pełn. Wojew. do spraw Ref. Rol. 12/V	Pełn. Wojew. do spraw Ref. Rol.	12/V 45 r.	
29	Wyk. z nie rozparcelow. maj.	" " " "	" " " "	
30	Report o st. nie dokonanych obsław. Wojew. Pełn. Akcji Siewnej	Wojew. Pełn. Akcji Siewnej	5/VI 45 r.	
31	Wykaz Ośrodków Państwowych	Kier. Oddz. Zarządz. Państw.	" " " "	
32	Spr. wozdanie z Akcji Żniwnej	S. m. pomoc Chłopska	30/VII 45 r.	
33	Protokół z Akcji Siewnej	Pełn. Wojew. Akcji Siewn.	15/IX 45 r.	
34	Spr. wozdanie	" " " "	16/IX 45 r.	
35	Wykaz Rezerw. przek. S. m. op. Chł.	Siedlce S. m. Chł.	" " " "	
36	" " " " Ośrodk. rozparcelow. maj.	" " " " Urząd Ziemiński	" " " "	
37	Prot. z przebiegu Świąt Ref. Rol.	Biłgoraj Pow. Kom. PPR	2/II 45 r.	
38	Wykaz ilości zbóż kwalifik.	Lubartów	30/VII 45 r.	
39	Statystyk. a Gospodstw. rolnych	" " " "	" " " "	
40	Wykaz ilości zbóż kwalifik.	Zuków	31/VII 45 r.	
41	" " " "	Tomaszów	1/VIII 45 r.	
42	" " " "	Biała-Podlaska	6/VIII 45 r.	
43	Realizacja Reformy Rolnej	" " " "	" " " "	
44	Wykaz ilości zbóż kwalifik.	Hrubieszów	14/IX 45 r.	
45	Komunikat o przebiegu Ref. Roln.	" " " "	3/XI 45 r.	
46	Bois korzystających z Reformy	" " " "	27/X 44 r.	
47	Spr. wozdanie	Chałm	26-28/X 44 r.	
48	Odezwa	" " " "	" " " "	
49	Zestawienie rozparcelow. maj.	Lubartów	" " " "	
50	Listo do sekret. Konopki.	Zarłowski	10/IV 45 r.	

Źródło: APL, KW PZPR [II] w Lublinie, sygn. 4274, k. 32.

⁶¹ Uchwała Sekretariatu KC PPR w sprawie przechowywania dokumentów i organizacji archiwów partyjnych z 13 VII 1946, [w:] PPR. Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego. 1.1946 - 1.1947, Warszawa 1961, s. 130.

Ponadto, w ramach wybranych zagadnień tematycznych Archiwum KW kompletowało materiały obrazujące przebieg reformy rolnej, rozwój rad narodowych i związków zawodowych. Jesienią 1946 r. były w nim one dosyć nielicznie reprezentowane⁶².

W końcu grudnia tr. WHP polecił Archiwum KW zbierać w dwóch egzemplarzach materiały dotyczące akcji przed wyborami do sejmu (m.in. okólniki, spisy, sprawozdania, teksty przemówień, biuletyny), nie tylko proveniencji PPR-owskiej i ugrupowań z Bloku Demokratycznego, lecz także PSL-owskie i rozpowszechniane przez „reakcyjne podziemie”⁶³. Kierowniczka Archiwum starała się gorliwie wypełniać te zalecenia, dzięki czemu wiosną następnego roku było w nim stosunkowo dużo materiałów do wyżej wymienionych zagadnień, jak również tych, które odnosiły się do nacjonalizacji przemysłu i przebiegu referendum „ludowego”⁶⁴. Natomiast materiały dotyczące reformy rolnej i rad narodowych były nadal słabo reprezentowane⁶⁵. Być może właśnie z tego względu nie potraktowano ich jako osobnych jednostek inwentarzowych w Archiwum KW, ale włączano je do teczek powiązanych z odpowiednimi merytorycznie wydziałami, które zresztą walnie przyczyniły się do znalezienia się tych materiałów w Archiwum (np. materiały dotyczące reformy zabezpieczone w wydziale rolnym⁶⁶).

W ramach działań ukierunkowanych na gromadzenie zasobu Archiwum podejmowano również pewne czynności przypominające to, co obecnie określa się jako kształtowanie przedpola archiwalnego. W początkach sierpnia 1946 r. WHP zalecił zwołanie na szczeblu wojewódzkim narad z udziałem kierownika Archiwum KW, kierowników wydziałów KW i ich personelu technicznego (tzn. kierownika kancelarii, sekretarek, maszynistek). Miały one na celu zaznajomienie ich ze sposobem przygotowania materiałów dla tejże komórki organizacyjnej⁶⁷. Ponadto, przypuszczalnie dzięki oddziaływaniu Archiwum KW, udało się osiągnąć to, że część bieżącej dokumentacji KW powstawała od razu z dodatkowym egzemplarzem przeznaczonym właśnie dla niego⁶⁸. Jednak przypuszczalnie nie wszystkie dykasterie komitetu chciały o to zadbać, a przy tym najpewniej nie odbywało się to w sposób systematyczny. Oprócz bezpośrednich kontaktów z

---

⁶² APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: sprawozdanie z pracy KHP i Archiwum przy KW, b.d. [IX/XI 1946], k. 27.

⁶³ Tamże, pismo z WHP do KW w Lublinie z 30 XII 1946, k. 56.

⁶⁴ Tamże, sprawozdanie z pracy KHP za okres IV – V [1947], k. 28.

⁶⁵ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 2708: sprawozdanie z pracy referatu historycznego KW PZPR za okres 20 VII 1946 – 1 III 1949, z 21 III 1949, k. 4-5.

⁶⁶ Wskazują na to oznaczenia sygnaturowe. Zob. APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 212: instrukcja Okręgowej Rady Związków Zawodowych dla kierowników brygad robotniczych wyjeżdżających na wieś w celu okazania pomocy w przyspieszonym wykonaniu dekretu o reformie rolnej z 16 X 1944, k. 50-51. Jest tu sygnatura Archiwum KW PPR o symbolu: A VII/1-a, dedykowana wydziałowi rolnemu.

⁶⁷ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/10: pismo okólne z WHP do I sekretarza KW z 3 VIII 1946, k. 63.

⁶⁸ Wskazywałby na to rozdzielnik protokołu z posiedzenia sekretariatu KW z 7 XI 1946, który oprócz dziewięciorga uczestników jego posiedzenia uwzględniał także „wydział” (czyli komisję) historii partii. Zob. APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 21, k. 59.

wytwórcami dokumentów redagowano i wysyłano, zwłaszcza do oddalonych przestrzennie ogniw partii w terenie, przeznaczone dla nich wskazówki. Instrukcja WKHP, która w drugiej dekadzie sierpnia 1946 r. dotarła do KP, informowała, że do pracy nad historią partii niezbędne jest zgromadzenie materiałów charakteryzujących jej rozwój zarówno za okupacji, jak i w późniejszym okresie. Dlatego, oprócz tych, które pochodziły z tego pierwszego okresu (tj. wydawnictwa prasowe, odezwy, pamiętniki, protokoły z posiedzeń komórek itd.), każdy KP zobowiązano do dostarczenia „Materiałów z okresu wyzwolenia” z lat 1944-1945, tj. protokołów z posiedzeń i odpraw w KP, ich uchwał i sprawozdań, protokołów posiedzeń KG, KM, KDz, komitetów folwarcznych i kolejowych⁶⁹. Podobna instrukcja z Archiwum KW, koncentrująca się na aktach z lat 1944-1945, na początku października 1946 r. trafiła do komitetów dzielnicowych i kół organizacji miejskiej PPR w Lublinie⁷⁰. Ponadto, niewątpliwie z inspiracji zainteresowanego tym Archiwum, kołom tym w liczbie trzynastu (m.in. w lubelskim Urzędzie Wojewódzkim, Wojewódzkim Urzędzie Informacji i Propagandy, Wojewódzkim Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego, Komendzie Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej, Fabryce Obuwia im. Buczka) KM w Lublinie polecił regularnie nadsyłać za pośrednictwem komitetów dzielnicowych kopie protokołów z zebrań⁷¹. Miało to oparcie w zapisie instrukcji o przekazywaniu materiałów, zobowiązującej wydział organizacyjny KW do wydania wybranym kołom dyrektywy dotyczącej konieczności stałego przekazywania wskazanych materiałów do archiwum⁷².

Na początku 1947 r. centrala partyjna zaleciła, by archiwiści w województwach wspólnie z wydziałem organizacyjnym sprawdzili stan dokumentacji partyjnej⁷³. W marcu tr. w opracowaniu WHP na temat archiwów wojewódzkich PPR wyrażono przekonanie, że archiwiści sami powinni instruować ognia wytwarzające dokumentację (zwłaszcza KP) w przedmiocie tego, jak ją prawidłowo prowadzić⁷⁴. Wkrótce jednak uznano, że oczekiwanie tego od nich jest nierealne. Uchwała Sekretariatu KC z kwietnia 1947 r. zobowiązywała wydział organizacyjny wraz z referatem sprawozdawczym i WHP do rozpracowania systemu dokumentacji partyjnej⁷⁵. Wydaje się, że oznaczało to wezwanie do analizy dotychczasowego trybu zarządzania dokumentacją i opracowania systemu jednolitego wytwarzania, układania, znakowania, rejestracji itd. akt partyjnych. Nie jest jasne, jaką rolę miały w tym odegrać wojewódzkie archiwa i ich kierownicy. W

---

⁶⁹ APL, KP PPR w Lublinie, sygn. 7: instrukcja WKHP dla KP [województwa lubelskiego], b.d. [VIII 1946], k. 13.

⁷⁰ APL, KM PPR w Lublinie, sygn. 13: *Instrukcja o porządku przekazywania materiałów przez komitety dzielnicowe oraz koła do Wojewódzkiego Archiwum* z 4 X 1946, k. 3.

⁷¹ Tamże, sygn. 12: okólnik KM do Komitetów Dzielnicowych z 4 X 1946, k. 8.

⁷² APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: instrukcja o przekazywaniu materiałów, b.d. [1946], k. 16.

⁷³ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/10: pismo okólnie z WHP do WKHP i kierowników archiwów KW, b.d. [początek 1947], k. 28.

⁷⁴ Tamże, sygn. 295/XIX/9: *Archiwa wojewódzkie* [opracowanie WHP], 17 III 1947, k. 16.

⁷⁵ *Uchwała Sekretariatu KC PPR w sprawie zadań pracy wydziałów historii partii* z 1 IV 1947, [w:] PPR. *Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego*. I.1947 – XII.1948, Warszawa 1973, s. 52.

każdym bądź razie zachowane materiały nie wskazują na to, że WKHP i Archiwum KW w Lublinie podjęły prace nad tym zagadnieniem.

Dokument nr 2: Akt zdania dokumentów wydziału rolnego KW PPR za 1945 r.

AKT Zdania dokumentów WYDZIAŁU ROLNEGO za 45 r. Protokoły i sprawozdania.		
Lp.	Tytuł i numer dokumentów	przez kogo wydane data dokumentów.
1	Sprawozdanie Wydziału Rolnego	Wydział Rolny. 10/VIII 45 r.
2	Protokół z zebrania Wydziału Rolnego	Przew. Klecha J. 10/VIII 45 r.
3	" " " " " "	" " " " " " 10/IX 45 r.
4	Sprawozdanie Wydziału Rolnego	Kier. wydz. Rolnego 15/X 45 r.
5	Instrukcja wykonawcza do dekretu of. Rol.	

33

Wojewódzki Komitet PPR
ARCHIWUM
sygnatura: APL/6-6
strona: 4
w Lublinie

Źródło: APL, KW PZPR [II] w Lublinie, sygn. 4274, k. 33.

Normatywy wysłane poszczególnym ogniwom partyjnym w drugiej połowie 1946 r. opisywały także określony tryb przekazywania materiałów do Archiwum KW. *Instrukcja o porządku przekazywania materiałów przez wydziały Komitetu Wojewódzkiego do Wojewódzkich Archiwów* stanowiła, że przejęcie do Archiwum KW dokumentów powinno się odbyć na podstawie wykonanego w dwóch egzemplarzach spisu teczek (czyli spisu zdawczo-odbiorczego), który pracownik zdającego je wydziału miał złożyć wraz z teczkami za pokwitowaniem. Poniższa reprodukcja pokazuje egzemplarz takowego spisu.

Zdarzało się, że poszczególne wydziały, np. rolny, sporządzały osobne spisy oddawanej dokumentacji odpowiednio do poszczególnych zagadnień interesujących Archiwum, przy czym każdy z takich spisów był ujęty w towarzyszącym im ogólnym wykazie owych spisów (zobacz poniżej).

Teczki, z których każda miała grupować odrębnego rodzaju dokumenty, powinny być usystematyzowane według wydziałów i powiatów, wewnątrz tych grup miał zaś panować porządek chronologiczny dokumentów⁷⁶.

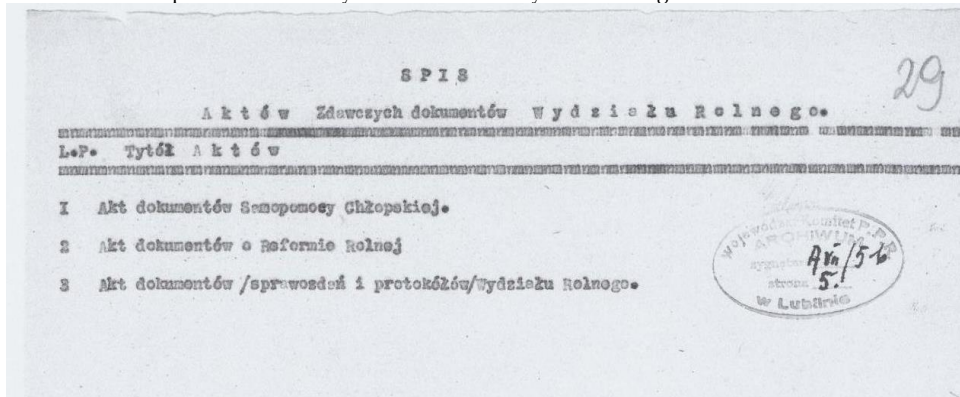
Jeśli chodzi o terminy, instrukcja organizacyjna przewidywała przechodzenie wskazanej w niej bieżącej dokumentacji KW, KP, KG i KDz do Archiwum KW po upływie pół roku (zapewne roku kalendarzowego)⁷⁷. Natomiast instrukcja o przekazywaniu materiałów na zdanie ich przez wydziały KW wyznaczała termin

⁷⁶ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: instrukcja o przekazywaniu materiałów, b.d. [1946], k. 18.

⁷⁷ Tamże, instrukcja organizacyjna z 28 VII 1946, k. 13.

dwóch tygodni, które miały upłynąć od daty jej doręczenia⁷⁸. Ponadto doprecyzowała ona, że najpierw miały być zebrane materiały z 1944 r. i 1945 r., a późniejsze materiały należało przejmować co pół roku (dotyczyło to przynajmniej tych, które przechowywano w wydziałach KW). Oznaczało to, że po uporządkowaniu tych, które wytworzono w latach 1944-1945, Archiwum KW powinno przejąć dokumenty z pierwszej połowy 1946 r.⁷⁹

Dokument nr 3: Spis aktów zdawczych dokumentów wydziału rolnego KW PPR.

Źródło: APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 4274, k. 29.

Natomiast zgodnie z wysłaną do powiatów instrukcją WKHP, na nadesłanie dokumentacji z lat 1944-1945 wyznaczono tamtejszym komitetom krótki miesięczny termin (licząc od daty otrzymania instrukcji)⁸⁰. Komitety dzielnicowe i koła partyjne z Lublina otrzymały jeszcze krótszy, bo dziesięciodniowy termin ich nadesłania. Można się domyślać, że za wskazaniem tak krótkich terminów na zdanie akt do Archiwum KW kryła się troska jego kierowniczkii o mogące się pojawić „poślizgi” czasowe, przed którymi usiłowała się w ten sposób zabezpieczyć. Są powody po temu, by sądzić, iż doświadczenia uzyskane w toku gromadzenia archiwaliów z pierwszych dwóch lat legalnej działalności PPR przywiodły jej gremia decyzyjne do konstatacji, że czas, po upływie którego materiały (z KW, KP itd.) miały zostać przekazane do Archiwum, powinien być wydłużony. Zapewne w związku z tym przeświadczeniem w połowie 1947 r. KC zwrócił uwagę na to, aby nie przejmować do archiwów materiałów *stricte* bieżących – te należało gromadzić dopiero po upływie trzech lat od ich wytworzenia⁸¹. Jednocześnie sprecyzowano, że te pochodzące z 1945 i 1946 r., których dotychczas nie przejęto, należy zabrać z

⁷⁸ Tamże, instrukcja o przekazywaniu materiałów, b.d. [1946], k. 18.

⁷⁹ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/10: instrukcja [sekretariatu KC] o porządku przekazywania materiałów przez wydziały KW do Wojewódzkich archiwów, b.d. [1946], k. 8.

⁸⁰ APL, KP PPR w Lublinie, sygn. 7: instrukcja WKHP dla KP [województwa lubelskiego], b.d. [VIII 1946], k. 13.

⁸¹ W. Horst, dz. cyt., s. 119.

referatów sprawozdawczych (w ramach wydziałów organizacyjnych) KW, jednakże czyniąc to warunkowo, tzn. tylko w razie niebezpieczeństwa, że mogą zaginąć lub ulec zniszczeniu⁸². Tym samym dawano jednak poszczególnym szefom wojewódzkich archiwów przyzwolenie na to, aby w razie przekonania o realnym zagrożeniu dla tych akt rozciągnęli nad nimi pieczę. W przypadku wydziału organizacyjnego KW w Lublinie takowe chyba istniało, czego dowodziłaby zgodna opinia członków Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej (dalej: WKKP) z kwietnia 1947 r. Wedle ich rozeznania, w jego biurowości panował chaos, w razie potrzeby trudno było „[...] doszukać się tam jakiegoś papierka lub nawet sprawozdania.”⁸³ Opinia WKKP była znana i KC i kierownictwu KW. Mimo podstaw po temu, by kierownik Archiwum interweniowała i zgodnie z powyższymi wytycznymi roztoczyła opiekę nad wyżej wymienionymi materiałami, przejmując je do zasobu, z tej opcji nie skorzystano. Wszakże do Archiwum trafiły niektóre materiały nadesłane wydziałowi organizacyjnemu m.in. przez inne wydziały KW (np. wydział kobiecy⁸⁴).

Z dochowywaniem terminów i rzetelnym wywiązywaniem się wydziałów KW i powiatowych komitetów PPR z obowiązku zdawania akt do Archiwum były od początku kłopoty. Na jesieni 1946 r. zebrano znaczną część materiałów z wydziałów KW z lat 1944-1945, lecz części zdawało się brakować. Kierownik Archiwum uznała, że domniemany niedobór może wynika z tego, że część wydziałów w tamtych latach w ogóle nie istniała, a do tego nie wszystkie wtedy starannie kompletowały swoje akta⁸⁵. W styczniu 1947 r. osobiście poinformowała kierownictwo WHP w Warszawie, iż Archiwum dysponowało już wszystkimi wskazanymi w instrukcji materiałami wytworzonymi w tamtym okresie przez większość wydziałów (za wyjątkiem wydziału personalnego i WKKP)⁸⁶. Informacja o tym, że wydziały zdały już akta znalazła się też w ówczesnym sprawozdaniu WKHP i Archiwum⁸⁷. Informacja ta, oparta na takim, a nie innym rozeznaniu jego kierowniczką w owej materii, nie była ścisła. Nawet jeśli w tamtym momencie była przekonana, że otrzymała już niemal komplet tego, co powinna, rychło chyba się zorientowała, że sprawy mają się inaczej. Inaczej trudno byłoby wyjaśnić wystosowanie do wydziałów KW już w lutym tr. monitu z wezwaniem do zdania materiałów z lat 1944-1945, z czym miały się uporać do 20-go lutego, natomiast tych z roku 1946 r. oczekiwano w Archiwum z początkiem marca tr.⁸⁸ Pismo to

---

⁸² AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/4: protokół z krajowej narady [WKHP] z 28 VI 1947, k. 25.

⁸³ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 443: sprawozdanie WKKP za okres 25 III - 25 IV 1947, k. 47. Wydział organizacyjny uznano nawet za dokładne przeciwieństwo wzorowego pod względem biurowości wydziału personalnego.

⁸⁴ Zob. tamże, sygn. 323: sprawozdanie z pracy wydziału kobiecego KW, b.d. [1946], k. 1 (symbol archiwum A II/3 c). Nie ma jednak pewności, kiedy nastąpiła akcesja.

⁸⁵ Tamże, sygn. 171: sprawozdanie z pracy KHP i Archiwum przy KW, b.d. [IX/XI 1946], k. 27.

⁸⁶ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/4: protokół z narady WHP i WKHP z 30 I 1947, k. 16.

⁸⁷ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: sprawozdanie z pracy WKHP i Archiwum za okres 20 XI 1946 - 1 I 1947, k. 31.

⁸⁸ Tamże, pismo kierownik archiwum KW do wydziałów KW z 11 II 1947, k. 19.

zawierało szczegółowe wskazówki co do rodzajów oczekiwanych dokumentów i sposobu ich segregacji. Uwzględniało także rozwój strukturalno-organizacyjny wojewódzkiego aparatu partyjnego w ciągu ostatnich lat, czego wyrazem było poszerzenie wykazu wydziałów zobowiązanych do oddania materiałów z 1946 r. o te, które przed tym rokiem nie istniały (tj. zawodowy, administracyjno-samorządowy, komunikacyjny i kobiecy), jakkolwiek bez uwzględnienia tych, które działały efemerycznie (np. wydziału spółdzielczo-handlowego uchwytnego w drugiej połowie 1946 r.). Do końca lutego 1947 r. wydziały KW zasadniczo zdały dokumenty z 1946 r.⁸⁹ Jeśli chodzi o szczebel powiatowy, to do końca listopada 1946 r. otrzymano archiwalia ogółem z pięciu KP⁹⁰. I. Kozak specjalnie nie ponaglała KP i niższych ogniw partyjnych o ich akta ze względu na ówczesne nie dość odpowiednie warunki lokalowe Archiwum⁹¹. Poprawa na tym odcinku sprawiła, że w lutym 1947 r. zaznaczyła się wzmożona kontynuacja zbierania archiwaliów od ogniw partyjnych znajdujących się poniżej szczebla wojewódzkiego⁹². Ale WHP najwyraźniej nie był zadowolony z tempa tych działań, gdyż w marcu tr. faktycznie polecił archiwistom KW, by ze szczebla powiatu, gdzie według jego orientacji bieżącą dokumentację szczególnie niewłaściwie prowadzono, materiał przeznaczony dla Archiwum KW zebrali osobiście, tzn. udając się po nią w teren⁹³.

Generalnie, im niższy szczebel w hierarchii ogniw PPR, tym więcej trudności sprawiało Archiwum KW pozyskanie jego akt. Do wytypowania reprezentatywnych komitetów gminnych, a także kół doszło jesienią 1946 r.⁹⁴ Być może później wprowadzono jeszcze jakieś korekty w tej materii, w każdym bądź razie w pierwszym kwartale przyszłego roku przewidywano akcesję do Archiwum materiałów z pięciu KG i jednego KDz, a także z dwudziestu pięciu kół⁹⁵. Ze szczebla gminnego, jak wymownie sugerują puste karty archiwalnej księgi inwentarzowej przewidziane na opis materiałów wytypowanych komitetów, nie udało się zgromadzić niczego. Do Archiwum dotarły natomiast, jak zakładano, materiały jednego komitetu dzielnicowego (KDz nr III Kalinowszczyzna⁹⁶). Niemały problem był też ze zbieraniem materiałów z kół partyjnych. Nawiązując do instrukcji o przekazywaniu materiałów w sprawozdaniu z jesieni 1946 r. Irena Kozak doniosła, że do wytypowanych właśnie kół wysłano okólniki w sprawie

---

⁸⁹ Tamże, sprawozdanie z pracy WKHP i Archiwum za II 1947, k. 33.

⁹⁰ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/9: sprawozdanie referenta WHP Jerzego Stanisławskiego z kontroli działalności komisji historycznej i archiwum wojewódzkiego w Lublinie przeprowadzonej 29 XI 1946, z 4 XII 1946, k. 13.

⁹¹ Tamże.

⁹² APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: sprawozdanie z pracy WKHP i Archiwum za II 1947, k. 33.

⁹³ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/9: Archiwa wojewódzkie [opracowanie WHP], 17 III 1947, k. 16.

⁹⁴ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: sprawozdanie z pracy KHP i Archiwum przy KW, b.d. [IX/XI 1946], k. 27.

⁹⁵ Tamże, sprawozdanie z pracy WKHP za okres IV-V [1947], k. 28.

⁹⁶ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 199, k. 306-307. Były to protokoły z posiedzeń oraz sprawozdania KDz z 1946 r. W księdze inwentarzowej nie odnotowano materiałów z pozostałych KDz z terenu Lublina.

przekazywania do Archiwum ich protokołów i rezolucji⁹⁷. Działanie to nie przyniosło oczekiwanych rezultatów, a w ciągu grudnia 1946 r. daremnie czekano na dopływ dokumentów z owych kół⁹⁸. Później dopiero pojawił się pewien postęp na tym odcinku, ale był on niewielki. Puste pola archiwalnej księgi inwentarzowej wskazywałyby, że do Archiwum nie dotarły żadne dokumenty z wytypowanych kół wiejskich (za wyjątkiem koła w Kodniu w powiecie białskopodlaskim), a spośród nieco lepiej reprezentowanych (choć z lukami w zdanych przez nie materiałach) kół fabrycznych i tych usytuowanych przy instytucjach zabrakło m.in. dokumentacji koła PPR w WUBP⁹⁹. WHP był w pełni świadomy problemu, ale z jego strony Archiwum KW w Lublinie mogło liczyć jedynie na „ojcowskie” napomnienia. Właśnie w początkach 1947 r. polecił on wszystkim wojewódzkim archiwom, aby dopilnowały zebrania materiałów z ogółu KP, a także z dziesięciu wytypowanych KG i dwudziestu pięciu kół¹⁰⁰. Niebawem przypomniał im też o tym, aby zaczęły [sic!] także gromadzić materiały wytworzone przez frakcje poselskie PPR w lokalnych radach narodowych i materiały komisji międzypartyjnych, a także by objęły gromadzeniem dokumentację redakcji gazet partyjnych i wojewódzkich szkół partyjnych¹⁰¹.

Dokument nr 4: Pierwsza strona księgi inwentarzowej Archiwum KW PPR.

L. p.	L. Dz.	Data	AUTOR	TYTUŁ	Miejscowość	
1.	Ai/1-a	1944r.	W.K.P.P.R.	Protokoły posiedzeń Egzekutywy	Lublin.	
2.	Ai/1-b	1945r.	W.K.P.P.R.	Protokoły posiedzeń Egzekutywy	Lublin.	
3.	Ai/1-c	1946r.	H.K.P.P.R.	Protokoły posiedzeń Egzekutywy	Lublin.	

Źródło: APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 199, k. 1.

W kwietniu i maju 1947 r. praca Archiwum była ukierunkowana wyłącznie na gromadzenie bieżącej dokumentacji. Zebrano ogółem osiemdziesiąt teczek (w każdej znajdowało się od dwudziestu pięciu do pięćdziesięciu stron dokumentów),

⁹⁷ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/9: sprawozdanie z pracy komisji historii [partii] i archiwów poszczególnych województw za okres 5 X - 5 XI 1946, k. 5.

⁹⁸ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: sprawozdanie z pracy KHP i Archiwum za okres 20 XI 1946 - 1 I 1947, k. 31.

⁹⁹ Tamże, sygn. 199, k. 324-327.

¹⁰⁰ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/10: pismo okólne z WHP do WKHP i kierowników archiwów KW, b.d. [początek 1947], k. 28.

¹⁰¹ Tamże, k. 27.

z tego na KW przypadało pięćdziesiąt, na KP jedenaście, na KDz jedna i na koła osiemnaście¹⁰².

Generalnie nienajlepsze rezultaty pracy Archiwum KW na odcinku gromadzenia archiwaliów miały źródło w różnorodnych trudnościach. Bodaj główną trudność stanowiło niezrozumienie i brak współpracy ze strony kierownictwa podmiotów zobowiązanych do przekazywania mu swoich dokumentów, objawiające się odwlekaniem lub wręcz nie dopełnianiem tego obowiązku. A nie wolno zapominać, że pomyślna realizacja tego zadania archiwum, w odróżnieniu od innych jego funkcji, zależy co najmniej w połowie od drugiej uczestniczącej w tym strony.

Oprócz gromadzenia zasobu Archiwum KW było też zobowiązane do jego fachowego uporządkowania. O funkcji tej wspominała już instrukcja WHP z 28 lipca 1946 r. Nakazywała ona „zakatalogować” wszystkie dokumenty, które powinny otrzymać (niezależnie od posiadanych oznaczeń kancelaryjnych) numer bieżący archiwum, podobnie jak teczki, które także miały posiadać indywidualne numery i być „zakatalogowane”.¹⁰³ Takie ujęcie zakresu archiwalnej ewidencji implikowało konieczność zastosowania systemu rejestracji i znakowania umożliwiającego jednoczesne ewidencjonowanie i oznaczanie pism oraz teczek. Powyższa instrukcja nakazywała gromadzenie poszczególnych rodzajów dokumentacji (sprawozdań, protokołów itd.) w osobnych teczkach. Należało je fizycznie usystematyzować według ich wytwórców, co *de facto* oznaczało honorowanie zasady przynależności zespołowej.

W końcu października 1946 r. WHP poinformował kierowników archiwów wojewódzkich o przygotowaniu dla nich ksiąg inwentarzowych, które należało odebrać u instruktorki centralnego archiwum WHP, Anny Bogdanowicz¹⁰⁴. Nie wiadomo, kiedy księga ta trafiła do Lublina. Jest natomiast potwierdzone, że zaczęto jej używać do ewidencji zasobu Archiwum nie wcześniej niż w końcu grudnia tr. Księga¹⁰⁵ o formacie A3 posiada formularz jednostronnego zapisu, z rubrykami tj.: l.p., l.dz., data, autor, tytuł, miejscowość, uwagi (zob. powyżej). Sposób jej prowadzenia zakładał przypisanie z góry poszczególnym aktotwórcom pewnej liczby kart przeznaczonych na opis ich dokumentacji. Nazwy tych aktotwórców wraz z odpowiednimi symbolami cyfrowo-literowymi¹⁰⁶ widnieją w nagłówkach tych kart.

---

¹⁰² APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: sprawozdanie z pracy KHP za okres IV – V [1947], k. 28.

¹⁰³ Tamże, instrukcja organizacyjna z 28 VII 1946, k. 13.

¹⁰⁴ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/10: pismo okólne z WHP do kierowników archiwów KW z 30 X 1946, k. 85.

¹⁰⁵ Notabene we współczesnym inwentarzu zespołu archiwalnego KW PPR błędnie określono ją jako dziennik korespondencyjny Archiwum.

¹⁰⁶ Rzymska numeracja komórek KW zobowiązanych do zdania materiałów za lata 1944-1945 znalazła się też w piśmie z archiwum do wydziałów KW z lutego 1947, jednak w wersji mniej rozbudowanej i częściowo różniącej się od tej w księdze – tu: I Sekretariat, II Wydział Organizacyjny, [...] IX Wydział Ogólny, X Buchalteria. Podobnie znajdująca się w nim numeracja dla akt komórek KW dla

Dla Komitetu Wojewódzkiego, któremu przy każdym z dalszych podziałów odzwierciedlających jego strukturę odpowiadała zawsze litera „A”, przewidziano czternaście działów wyróżnionych cyfrą lub liczbą rzymską: A - I - Sekretariat, A - II - Wydział Organizacyjny, A - III - Wydział Personalny, A - IV - Wydział Propagandy, A - V - Wydawnictwa partii (Redakcja), A - VI - [Wojewódzka] Szkoła Partyjna, A - VII - Wydział Rolny, A - VIII - Wydział Przemysłowy, A - IX - Wydział Zawodowy, A - X - Wydział [Administracyjno-]Samorządowy, A - XI - Wydział Komunikacyjny, A - XII - Wydział Ogólny, A - XIII - Buchalteria, A - XIV - Wydział Kobiety. Dział oznaczony „A - XV” umiejscowiono poza tą kolejnością, na końcu księgi¹⁰⁷ bez wyróżnika w formie tytułu. Opisano pod nim typowe materiały historyczne dotyczące PPR, GL i AL, są w nim też reprezentowane materiały dotyczące 27. Wołyńskiej Dywizji Armii Krajowej i inne dokumenty dotyczące AK, Batalionów Chłopskich oraz innych „grup reakcyjnych”, a także współpracy z nimi. Do ostatniego działu A - XVI pt. „Różne organizacje” włączono akta Wojewódzkich Zarządów: Samopomocy Chłopskiej, Związku Walki Młodych i Związku Nauczycielstwa Polskiego oraz Urzędu Wojewódzkiego. Kolejna kategoria wytwórców oznaczona literą „B” odpowiadała komitetom powiatowym, odpowiednio według kolejności alfabetycznej: B - I - Biała Podlaska, B - II - Biłgoraj, B - III - Chełm, B - IV - Hrubieszów, B - V - Krasnystaw, B - VI - Kraśnik, B - VII - Lublin (powiat), B - VIII - Lubartów, B - IX - Łuków, B - X - Puławy, B - XI - Radzyń, B - XII - Siedlce, B - XIII - Tomaszów, B - XIV - Włodawa, B - XV - Zamość, B - XVI - Lublin (miasto). Kolejne zapisy księgi odpowiadają grupie wyselekcjonowanych komitetów gminnych (symbol C) z terenu sześciu powiatów. Znalazły się tutaj: C - I Biłgoraj - Krzeszów, C - II Lubartów - Michów, C - III Lublin - Bychawa, C - IV Lublin - Piotrków, C - V Krasnystaw - Czajki, C - VI Krasnystaw - Krasnystaw, C - VII Puławy - Garbów i C - VIII Zamość - Stary Zamość. Ostatnią kategorię wytwórców materiałów archiwalnych wpisanych do księgi stanowiły koła partyjne. Ich nazwy to: Tomaszów - Tarnawatka (D I), Tomaszów - Łaszczów (D II), Koło Zarządu Miejskiego w Lublinie (D III), Biłgoraj - Huta Krzeszowska (D IV), Biała Podlaska - Zabłocie (D V), Biała Podlaska - Kodeń (D VI), Krasnystaw - Czajki (D VII), Krasnystaw - Łotyczów (D VIII), Chełm - Cyców (D IX), Chełm - Czuczycze (D X), Lublin - Piotrków (D XI), Lublin - Bychawa (D XII), Koło Lubelskiej Spółdzielni Spożywców (D XIII), Koło Związków Zawodowych (D XIV), Koło Kolejarzy (D XV), Koło terenowe (D XVI), Koło Fabryki Buczka (D XVII), Koło Fabryki Plon (D XVIII), Koło Cukrowni „Lubań - Wronki” (D XIX), D XX pozostawiono nie wypełniony (być może był zarezerwowany dla koła przy KW MO?), Koło A.Z.W.M. „Życie” (D XXI), Koło Fabryki „Pasy” (D XXII),

---

roku 1946 r. nieznanie się od tej z księgi. Zob. APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: pismo kierownik archiwum KW do wydziałów KW z 11 II 1947, k. 19-20, 20-21.

¹⁰⁷ Tam, gdzie powinien on być, dwie sąsiadujące karty wycięto - albo pierwotnie miał on inne przeznaczenie, albo po pewnym czasie uznano, że jego zawartość lepiej opisać na końcu.

Koło Biłgoraj - Kocudza (D XXIII), Koło Garbarni Brykman (D XXIV), Koło Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (D XXV).

Dokumenty wydziałów KW i pięciu KP zostały najpóźniej do listopada 1946 r. posegregowane i umieszczone w teczkach z tytułami zgodnymi z wzorem znajdującym się w instrukcji organizacyjnej dla Archiwum KW. Nie nadano im wtedy jeszcze wymaganego układu chronologicznego i nie miały wymaganych rotulusów, czyli „spisów rzeczy” (ich formularz przewidywał kolumny tj.: nazwa dokumentu, autor dokumentu, data dokumentu); „inwentarza” czyli wyżej wymienionej księgi także jeszcze nie było¹⁰⁸. W styczniu 1947 r. akta wydziałów KW były już ułożone chronologicznie¹⁰⁹. Sprawozdanie za luty tr., sporządzone przez instruktorkę WHP A. Bogdanowicz, zawiera informację o opracowaniu do tej pory w lubelskim Archiwum dziewięćdziesięciu teczek z dokumentami z lat 1944-1945, do których był sporządzony katalog – kolejne opracowanie informacyjne po księdze inwentarzowej – i skorowidz¹¹⁰. Podobne informacje podała I. Kozak w sprawozdaniu z tego miesiąca. Ponadto poinformowała ona o ułożeniu materiałów w teczkach chronologicznie i o dołączeniu do nich rotulusów, a także o zaopatrzeniu każdej strony dokumentów pieczętą archiwum z wpisaną sygnaturąeczki i numerem kolejnym strony. Pieczętka, mająca kształt owalny, odciskana przy użyciu czerwonego tuszu, zawierała napis: „Wojewódzki Komitet P.P.R. Archiwum, sygnatura ..., strona ...”¹¹¹. Sygnatura odpowiadała symbolowi literowo-liczbowemu z księgi inwentarzowej, uzupełnionemu o małą literę dla roku, w którym wytworzono dokument (odpowiednio: a – 1944 r., b – 1945 r., c – 1946 r.), oraz cyfrę arabską (co najmniej siedem symboli: 1-7) oznaczającą określony rodzaj dokumentu. Przy czym, zależnie od szczebla ogniwa partyjnego, sens tych cyfrowych oznaczeń był odmienny¹¹². Wszystkie tecki wpisano do książki inwentarzowej. Oprócz katalogu, który jak wyjaśniała kierowniczką Archiwum KW, został wykonany na wzór skorowidza z rotulusów (przypuszczalnie chodziło po prostu o stworzenie ich ciągu wg porządku kolejnych pozycji poszczególnych spisów zdawczo-odbiorczych), ułożono wtedy drugi katalog, który stanowił być może coś w rodzaju kartoteki¹¹³. Skąpe dane nie pozwalają na dokładniejszą identyfikację charakteru tych pomocy archiwalnych. Wiosną 1947 r. I. Kozak doniosła w swoim sprawozdaniu, że dokumenty z każdej spośród osiemdziesięciu

---

¹⁰⁸ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/9: sprawozdanie referenta WHP Jerzego Stanisławskiego (jw.) z 29 XI 1946, z 4 XII 1946, k. 13.

¹⁰⁹ Tamże, sygn. 295/XIX/4: protokół z narady WHP i WKHP z 30 I 1947, k. 16.

¹¹⁰ Tamże, sygn. 295/XIX/9: sprawozdanie A. Bogdanowicz (jw.) z [W]KH[P] i Archiwum Wojewódzkiego w Lublinie za II z 4 III 1947, k. 14.

¹¹¹ Reprodukacja pieczętki i uwagi na jej temat zob. w: D. Magier, *Czynności kancelaryjne w komitetach PPR. Przyczynek do badań nad systemami kancelaryjnymi struktur partii komunistycznej w Polsce*, [w] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, pod red. D. Magiera, Lublin – Radzyń Podlaski 2012, s. 510, 518.

¹¹² Por. T. Czarnota, *Działalność kancelaryjna komitetu wojewódzkiego oraz komitetów powiatowych PPR na Lubelszczyźnie*, „Teki Archiwalne”, t. 28, 2001, s. 118, przyp. 27.

¹¹³ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: sprawozdanie z pracy WKHP i Archiwum za II 1947, k. 33.

[sic!] zebranych dotychczas teczek zostały opieczetowane pieczętą Archiwum KW z symbolami odpowiadającymi sygnaturom tych teczek, zgodnie z instrukcją WHP¹¹⁴.

Jedną z kluczowych kwestii dla funkcjonowania Archiwum KW stanowiło zapewnienie mu odpowiedniego pomieszczenia i wyposażenia. Odniesienie do niej znalazło się już w uchwale Sekretariatu KC tworzącej wojewódzkie archiwum partyjne. Zobowiązano w niej I sekretarzy KW do oddania na ich potrzeby lokali, które miały być odpowiednio zabezpieczone i nie wilgotne. Warunki te doprecyzowano w instrukcji organizacyjnej, zgodnie z którą przeznaczony dla archiwum „pokój” winien być suchy i jasny, ale nie nasłoneczniony, a ponadto usytuowany w zabezpieczonym miejscu (najlepiej na piętrze), z kratami w oknach i mocnymi drzwiami ze specjalnym zamkiem¹¹⁵. Wcielenie tych zaleceń w życie w praktyce zależało od szefów wojewódzkich organizacji PPR. W lubelskim Komitecie z tym wyraźnie zwlekano i jeszcze na przełomie 1946 i 1947 r. Archiwum nie posiadało własnego lokalu¹¹⁶. Zajmowało wtedy część pomieszczenia spełniającego funkcję part-gabinetu, czyli świetlicy, ulokowanego w suterenie i nie przystosowanego do potrzeb pracy archiwalnej. Nie było ono należycie zabezpieczone, brakowało zamków i krat¹¹⁷. Kierowniczką I. Kozak miała wszelako „ekspektatywę” na pomieszczenie znajdujące się na wysokim parterze gmachu KW przy Krakowskim Przedmieściu 62, wyposażone w drzwi obite blachą, a także kraty. Ówczesny II sekretarz KW Konstanty Łaszczyk zadeklarował, że po zakończeniu akcji wyborczej, podczas której lokal mieli zajmować instruktorzy przysłani na nią z KC, lokal będzie mogło zająć archiwum¹¹⁸. Obietnicy dotrzymał i w lutym 1947 r. oddano go do jego dyspozycji¹¹⁹.

Oprócz lokalu przez pewien czas problem stanowiło też jego wyposażenie. Zgodnie z instrukcją z 28 lipca tr. archiwum powinno posiadać półki z przegródkami, najlepiej w rozmiarze 40 x 40 cm¹²⁰. Zalecano zarezerwować po jednej półce na każdą z osobną grupę aktotwórców¹²¹. Powyższa instrukcja zalecała przechowywać materiały szczególnej wagi w ogniotrwałej kasie¹²². Do tych ostatnich, zgodnie z wykładnią WHP, zaliczały się „rzeczy sekretne i operacyjne” (dotyczące np. prowokatorów, „wsyp” w okresie okupacji itd.), wymagające tego,

---

¹¹⁴ Tamże, sprawozdanie z pracy KHP za okres IV - V [1947], k. 28.

¹¹⁵ Tamże, instrukcja organizacyjna z 28 VII 1946, k. 13.

¹¹⁶ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/9: sprawozdanie z pracy komisji historii [partii] i archiwów poszczególnych województw za okres 5 X - 5 XI 1946, k. 5; tamże, sygn. 295/XIX/4: protokół z narady WHP i WKHP z 30 I 1947, k. 16.

¹¹⁷ Tamże, sprawozdanie z pracy wydziałów historii partii z poszczególnych województw z IX 1946, k. 1.

¹¹⁸ Tamże, sprawozdanie referenta WHP Jerzego Stanisławskiego (jw.) z 29 XI 1946, z 4 XII 1946, k. 12.

¹¹⁹ Tamże, sprawozdanie A. Bogdanowicz (jw.) z 4 III 1947, k. 14.

¹²⁰ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: instrukcja organizacyjna z 28 VII 1946, k. 13.

¹²¹ Tamże, k. 14.

¹²² Tamże.

aby przechowywano je w sposób „ścisły”¹²³. Z wykonaniem owego zalecenia uporano się dopiero jesienią, z tym, że przekazaną wtedy Archiwum kasę trzeba było najpierw naprawić¹²⁴. Natomiast półek brakowało jeszcze pod koniec listopada 1946 r., a niezbyt liczne materiały, które dotąd zgromadzono, były przechowywane po prostu w biurku¹²⁵. Po naprawieniu kasy, na początku 1947 r., zaczęto w niej przechowywać ogół zgromadzonych archiwaliów¹²⁶. Dopiero wiosną 1947 r. wszystkie braki w tym zakresie były usunięte, a Archiwum było „zorganizowane w komplecie”¹²⁷.

Pod względem merytorycznym Archiwum KW podlegało WHP przy KC. Nadzór z jego strony, szczególnie w zakresie pracy z bieżącą dokumentacją partyjną, sprowadzał się do organizacji szkoleń i narad dla kierowników archiwów wojewódzkich i reprezentantów WKHP, przekazywania do województw odnośnych instrukcji, a także różnych zaleceń itp., dotyczących odbierania od nich przez wydział planów pracy i sprawozdań. Ponadto w ramach nadzoru wysłannicy WHP przeprowadzali na miejscu okresowe kontrole archiwów. We wrześniu 1946 r. zawiadomiono I sekretarzy KW i kierowników archiwów o rozpoczynającym się 18-go tego miesiąca dziesięciodniowym obowiązkowym seminarium dla tych ostatnich. Program przewidywał cykl prelekcji z historii ruchu robotniczego i PPR, a także wykłady z archiwistyki¹²⁸. Seminarium (18 - 28 września tr.) odbyło się w siedzibie warszawskiej szkoły partyjnej¹²⁹. Jego uczestnicy wysłuchali na nim ogółem kilkunastu godzin wykładów z zakresu nauki o archiwach¹³⁰, ponadto mieli możliwość wzięcia udziału w ćwiczeniach praktycznych¹³¹. W końcu listopada tr. WHP wysłał do Lublina swojego referenta, Jerzego Stanisławskiego, w celu dokonania inspekcji tamtejszego archiwum i działalności WKHP¹³². Podobną kontrolę przeprowadziła instruktorka Anna Bogdanowicz na przełomie lutego i marca 1947 r. Z każdej z tych wizyt zostało sporządzone sprawozdanie. Zdając sobie zapewne sprawę z tego, że głos płynący z centrali może być poważnie potraktowany przez szefujących wojewódzkim organizacjom partyjnym, WHP usiłował korespondencyjnie, a także poprzez rozmowy przeprowadzane na miejscu przez swoich wysłanników wpływać na I sekretarzy KW, aby należycie zatroszczyli

¹²³ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/4: protokół z narady [wojewódzkich] wydziałów historii partii z 14 VII 1946, k. 5.

¹²⁴ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: sprawozdanie z pracy KHP i Archiwum przy KW, b.d. [IX/XI 1946], k. 27. Przybliżony termin przywrócenia kasie stanu użyteczności szacowano na 20 XI tr.

¹²⁵ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/9: sprawozdanie referenta WHP Jerzego Stanisławskiego (jw.) z 29 XI 1946, z 4 XII 1946, k. 12, 13.

¹²⁶ Tamże, sygn. 295/XIX/4: protokół z narady WHP i WKHP z 30 I 1947, k. 16.

¹²⁷ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: sprawozdanie z pracy KHP za okres IV - V [1947], k. 28.

¹²⁸ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/10: pismo z WHP z 10 IX 1946, k. 71.

¹²⁹ Tamże, sygn. 295/XIX/14: pismo z WHP do wydziału ogólnego KC z 11 IX 1946, k. 198. W seminarium ogółem miało wziąć udział 25 osób.

¹³⁰ Tamże, pismo z WHP i wydziału personalnego przy KC do dyrektora CSzP z 30 VIII 1946, k. 191.

¹³¹ W. Horst, dz. cyt., s. 118.

¹³² AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/16: pismo z WHP do I sekretarza KW w Lublinie z 25 XI 1946, k. 125.

się o stan archiwum, zapewnili mu lokal i przypilnowali przekazywania mu przez wydziały KW oraz KP uporządkowanej dokumentacji¹³³. Także uchwała Sekretariatu KC PPR w sprawie zadań WHP z kwietnia 1947 r. zobowiązywała ich do udzielenia pomocy archiwistom i WKHP w ich pracy, w tym przy zabezpieczeniu i przekazywaniu wojewódzkim archiwom dokumentów¹³⁴. Od terenowych struktur działających „po linii” historii partii w WHP oczekiwano natomiast umieszczania w ich sprawozdaniach dokładnych informacji na temat tego, co zostało zrobione, jakie występują trudności i jak wyglądają ich plany pracy¹³⁵. Zachęcano je w ten sposób do sygnalizowania zaistniałych problemów i niejako zapewniano, że w razie potrzeby będą mogły liczyć na pomoc centrali. W rzeczywistości do archiwów częściej niż konkretna pomoc napływały żądania, polecenia i dezyderaty, niejednokrotnie z sugestiami dla archiwistów, aby ci radzili sobie z problemami sami. W początkach 1947 r. WHP wezwał wojewódzkie archiwa do usprawnienia ich pracy, polecając im, aby do końca marca tr. uporządkowały ogół materiałów pochodzących z lat 1944-1945, a następnie przystąpiły do przejmowania tych z 1946 r., dopilnowując, by zdano je w stanie uporządkowanym¹³⁶.

Ponieważ wojewódzkie archiwa PPR, w odróżnieniu ich centralnego odpowiednika w WHP¹³⁷, miały jednoosobową obsadę, wydaje się oczywiste, że osiągnięte przez nie rezultaty stanowiły pochodną aktywności ich kierowników. Jednak ci nie działali w próżni, w oderwaniu od reszty wojewódzkiego aparatu PPR i jego bieżących zadań. Jak się okazało, ich realizacja za przyczyną stanowiska zajmowanego przez reprezentantów wojewódzkiego kierownictwa partyjnego, zaczęła kolidować z funkcjonowaniem Archiwum KW. Ewidentnym wyrazem braku zrozumienia u tych ostatnich dla jego misji było obciążanie jego kierowniczką licznymi dodatkowymi zadaniami uważanymi, co najmniej w określonych momentach, za znacznie ważniejsze. Można by jeszcze zrozumieć, biorąc pod uwagę chociażby ciągłe naciski z WHP, dawanie prymatu zadaniom wprost związanym z uprawianiem historii partii i pracą WKHP. Na to, że istniała taka tendencja, wskazuje sprawozdanie z pracy Archiwum KW i WKHP z jesieni 1946 r. Jako źródło powoli posuwającej się pracy teź komórki wskazano m.in. zaabsorbowanie I. Kozak, będącej teź sekretarzem wyżej wymienionej komisji, pracą nad broszurą o podziemnej działalności PPR¹³⁸. Ale część z tych zadań nawet z historią partii nie miała nic wspólnego. Sprawozdanie z pracy WKHP i Archiwum KW z końca 1946 r. sygnalizowało niedociągnięcia jego kierowniczką na odcinku

---

¹³³ Tamże, sygn. 295/XIX/19: projekt uchwały Sekretariatu KC PPR, b.d. [1946], k. 15.

¹³⁴ *Uchwała Sekretariatu KC PPR w sprawie zadań pracy wydziałów historii partii z 1 IV 1947*, [w:] PPR. *Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego. I.1947 – XII.1948*, Warszawa 1973, s. 52.

¹³⁵ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/4: protokół z narady WHP i WKHP z 30 I 1947, k. 15.

¹³⁶ Tamże, sygn. 295/XIX/10: pismo okólne z WHP do WKHP i kierowników archiwów KW, b.d. [początek 1947], k. 27.

¹³⁷ Zob. W. Horst, dz. cyt., s. 126.

¹³⁸ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/9: sprawozdanie z pracy komisji historii [partii] i archiwów poszczególnych województw za okres 5 X – 5 XI 1946, k. 5.

archiwalnym, wynikające ze zbyt dużego jej przeciążenia pracą „po linii” innych wydziałów KW (m.in. prowadziła partyjny gabinet, obsługiwała zebrania Ligi Kobiet)¹³⁹. Jego autor, kontroler z WHP KC, zauważył, że nie umiała ona się oprzeć obarczaniu jej dodatkowymi obowiązkami. W tym samym czasie sama wysłała do WHP sygnał o wstrzymaniu jej „roboty” z powodu wydelegowania jej na dłuższy czas w teren w związku z akcją przedwyborczą¹⁴⁰. Tendencja ta się utrzymywała. Sprawozdanie za okres 20 listopada 1946 r. – 1 stycznia 1947 r. zawiera nader wymowny passus: „Praca Komisji [Historii Partii] i Archiwum jest bez ruchu z powodu wyborów, po linii której zaangażowane są wszystkie siły włącznie z pracownikami Komisji Historii Partii jak sekretarzem i maszynistką.”¹⁴¹ W początkach stycznia 1947 r. sekretariat KW powołał ją *ad hoc* na referenta sprawozdawczego wydziału organizacyjnego¹⁴². Naturalnie, oddelegowanie do innego działu nie zwalniało jej, jak i pozostałych archiwistów w KW będących w identycznej sytuacji, od obowiązków archiwalnych, o czym później przypomniano im w WHP¹⁴³. Wśród jej „niearchiwalnych” zadań znalazło się „obsłużenie” obchodów święta 1 Maja we Włodawie, gdzie wystąpiła w roli mówczyni na wiecu i jednocześnie kontrolera-sprawozdawcy z przebiegu uroczystości wydelegowanego przez KW¹⁴⁴. Można sobie łatwo wyobrazić w jak niekomfortowej sytuacji znajdowała się w związku z tymi praktykami kierowniczka Archiwum – z jednej strony zwierzchnicy oczekiwali od niej rezultatów na powierzonym jej odcinku pracy, a z drugiej bezceremonialnie obciążali ją dodatkowymi obowiązkami (KW) lub to aprobowali (WHP). Pozwalały im na to zresztą odnośne normatywy, wspominające o obowiązkowym aktywnym uczestnictwie kierowników archiwów w tzw. bieżącym życiu partii.

Należytego wywiązywania się z prac archiwalnych, do których zaliczały się też czynności czysto techniczne, nie ułatwiała Irenie Kozak pozostawienie jej z nimi zupełnie sam na sam. Kierownictwo KW rychło zaprzestało „honorowania” wyłącznego przydziału maszynistki Marii Kurowskiej do tej komórki i zaczęło powierzać jej czynności biurowe na innych odcinkach. Charakterystyczna jest informacja ze sprawozdania dla WHP z jesieni 1946 r., że w Archiwum KW brakuje [sic!] stenografistki i maszynistki¹⁴⁵. Ponieważ M. Kurowska wówczas nadal była na

---

¹³⁹ Tamże, sprawozdanie referenta WHP Jerzego Stanisławskiego (jw.) z 29 XI 1946, z 4 XII 1946, k. 13.

¹⁴⁰ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/16: pismo I. Kozak do M. Turlejskiej z 20 XI 1946, k. 124.

¹⁴¹ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: sprawozdanie z pracy WKHP i Archiwum za okres 20 XI 1946 – 1 I 1947, k. 31.

¹⁴² Tamże, sygn. 22: protokół z posiedzenia sekretariatu KW z 8 I 1947, k. 1. Z punktu widzenia KW było to uzasadnione ciągnącą się od dłuższego czasu złą pracą tego działu, która w okresie przedwyborczym nabrała szczególnego znaczenia

¹⁴³ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/4: protokół z krajowej narady [WKHP] z 28 VI 1947, k. 25.

¹⁴⁴ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 22: protokół z posiedzenia sekretariatu KW z 2 V 1947, k. 21.

¹⁴⁵ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/9: sprawozdanie z pracy komisji historii [partii] i archiwów poszczególnych województw za okres 5 X – 5 XI 1946, k. 5.

etacie sekretarki-maszynistki w KW¹⁴⁶, a sprawozdanie z końca tr. informowało o tym, że Archiwum KW zatrudnia własną maszynistkę, jedynym logicznym wyjaśnieniem tamtej wzmianki wydaje się powyższa supozycja. Na potwierdzenie tej tezy przytoczę słowa I. Kozak pochodzące z kolejnego sprawozdania, za miesiąc luty 1947 r.: „W związku z tym, że Komisja [Historii Partii] nie pracuje, cała praca jest włożona na barki sekretarza i w jednej osobie kierownika Archiwum, który sam nie jest w stanie odpowiednio poprowadzić jednocześnie dwóch prac [tj. z zakresu historii partii oraz w Archiwum – T. C.] bez pomocy jakiegokolwiek siły technicznej przy materiałach archiwalnych.”¹⁴⁷ Ten i tak uciążliwy dla kierowniczkii Archiwum stan pogorszył się jeszcze w drugiej połowie kwietnia tr. Wtedy sekretariat KW przeprowadził nowy podział pracy między maszynistkami komitetu. M. Kurowska miała być odtąd jedną z pracownic wydziału personalnego, natomiast wydział (tzn. Archiwum oraz wyżej wymienioną komisję) historii partii, wraz z wydziałem propagandy i komisją kontroli partyjnej miała obsługiwać Anna Frydecka¹⁴⁸. Równoczesne powierzenie jednej maszynistce obsługi kilku dużych komórek organizacyjnych, z których dwie ostatnie były raczej ważniejsze z punktu widzenia wojewódzkiego kierownictwa, siłą rzeczy musiało się odbić negatywnie na rytmie pracy Archiwum KW, którego zadania bynajmniej nie malały.

Na skutki wyżej zasygnalizowanych praktyk nie trzeba było bardzo długo czekać. Mniej więcej od połowy 1947 r. prace wykonywane w lubelskim archiwum partyjnym uległy wyraźnemu spowolnieniu. Przez cały czerwiec tr. I. Kozak przebywała na urlopie wypoczynkowym, który spędziła w Lublinie¹⁴⁹. Pod koniec przerwy urlopowej zapadła na bliżej nieokreśloną chorobę, która – o ile nie była chorobą „dyplomatyczną”, czego nie można wykluczyć – uniemożliwiła jej wyjazd do Warszawy na organizowaną przez WHP w dniu 28 czerwca tr. krajową naradę kierowników archiwów KW¹⁵⁰. W związku z tą absencją złożyła obietnicę, że w ciągu dwóch tygodni przyjedzie do KC po instrukcje. Zapewnienia tego nie dotrzymała, na co wskazywałoby pismo od kierownika WHP Marii Turlejskiej z 11 września 1947 r. Wobec utrzymującego się braku aktualnych informacji z Lublina (do Warszawy nie dotarły sprawozdania z trzech kolejnych miesięcy) wezwała ona I. Kozakówę do osobistego stawienia się i omówienia pracy WKHP¹⁵¹. Pismo w tej sprawie odebrano w Lublinie dokładnie w połowie września tr. Do spotkania najprawdopodobniej nie doszło, albowiem – o czym w KC raczej jeszcze nie wiadziiano – w tym momencie jej praca w charakterze archiwistki KW dobiegała już

---

¹⁴⁶ Por. KW PPR w Lublinie, sygn. 425: listy płac pracowników umysłowych KW za IX-XII 1946, k. 54, 58, 62, 63. Podobnie w 1947 r.

¹⁴⁷ Tamże, sygn. 171: sprawozdanie z pracy WKHP i Archiwum za II 1947, k. 33.

¹⁴⁸ Tamże, sygn. 22: protokół z posiedzenia sekretariatu KW z 24 IV 1947, k. 16.

¹⁴⁹ Tamże, sygn. 368: wykaz pracowników KW, którzy otrzymują płatne urlopy wypoczynkowe w VI 1947, k. 219. I. Kozak korzystała z niego od 1 do 30 VI.

¹⁵⁰ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/16: telefonogram z KW w Lublinie do WHP z 27 VI 1947, k. 127. Protokół z tej narady na początku VIII tr. przesłano wraz z innymi materiałami do Lublina. Zob. AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/10: pismo z WHP do WKHP z 1 VIII 1947, k. 36.

¹⁵¹ APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 171: pismo z WHP do I. Kozakówny z 11 IX 1947, k. 62.

końca. Faktycznie z funkcją tą rozstała się między 16-tym, a 27-ym września 1947 r. Pierwsza data widnieje na wydanym na jej prośbę zaświadczeniu o zatrudnieniu jej w KW w Lublinie w charakterze kierownika Archiwum¹⁵². Druga natomiast odpowiada terminowi zebrania sekretariatu KW, na którym kierownik wydziału personalnego Jan Kowarz obwieścił, że: „Archiwum i Historia Partii nie ma obsady.”¹⁵³ Z posady instruktorki „w wydziale historycznym” KW formalnie zwolniono ją z dniem 1 października 1947 r.¹⁵⁴. Trzy tygodnie później odwołano ją także ze składu Komisji Kwalifikacyjnej przy WRN, w której zasiadała w związku z zajmowaniem powyższego stanowiska¹⁵⁵.

Na podstawie zachowanych dokumentów można odnieść wrażenie, że jej zwolnienie odbyło się w sposób przyspieszony, jeśli nie wręcz chaotyczny. Do takiego wniosku upoważnia choćby to, że osobie, która została jej następczynią w Archiwum, zaledwie we wrześniu tr. powierzono w KW inną odpowiedzialną funkcję. Nawet WHP, jak wspomniano, nie został o jej odejściu od razu uprzedzony. Na to, że przez pewien czas fakt ten nie był tam znany, wskazywałoby to, że nazwisko I. Kozak jeszcze w połowie listopada 1947 r. widniało w rozdzielniku pism wysyłanych przez WHP do województw¹⁵⁶. Istnieje spore prawdopodobieństwo, że wśród powodów jej zwolnienia mogła leżeć jej pesymistyczna ocena możliwości pełnienia dalej w sposób efektywny ról kierownika Archiwum KW i sekretarza WKHP, wywołana permanentnym obciążaniem dodatkowymi zadaniami, odbijającym się negatywnie na sposobie realizacji jej zasadniczych obowiązków. Lecz bezpośrednim impulsem do jej odejścia była przypuszczalnie chęć założenia rodziny. 12 października 1947 r. zawarła małżeństwo ze starszym od niej o kilka lat Stanisławem Stecem¹⁵⁷. Wzmianki o niej, pojawiające się w dokumentach PZPR na przestrzeni kolejnej dekady, skłaniają do wniosku, że generalnie zdecydowała się ona poświęcić życiu prywatnemu u boku męża¹⁵⁸. Jej nazwisko, notabene panięńskie, znalazło się w

---

¹⁵² Tamże, sygn. 360: zaświadczenie wydane I. Kozak przez kierownika wydziału personalnego z 16 IX 1947, k. 137.

¹⁵³ Tamże, sygn. 22: protokół z posiedzenia sekretariatu KW z 27 IX 1947, k. 46. Notabene jej nazwisko nie pojawia się w kontekście jej zwolnienia ani w protokołach sekretariatu ani egzekutywy (te ostatnie wszakże nie występują – nie zachowały się? – w okresie między połową VIII, a pierwszą połową X 1947 r.). Faktu jej odwołania nie wykazały też sprawozdania wydziału personalnego KW, w których obecne były wzmianki m.in. o zmianach na stanowisku instruktorów – zob. APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 350: sprawozdania wydziału personalnego za IX oraz X 1947, k. 31, 35.

¹⁵⁴ Tamże, sygn. 368: pismo z wydziału personalnego KW z 1 X 1947, k. 237.

¹⁵⁵ Tamże, sygn. 392: pismo z wydziału personalnego KW do Prezydium WRN z 24 X 1947, k. 164.

¹⁵⁶ AAN, KC PPR, sygn. 295/XIX/10: pismo okólne z WHP do kierowników WKHP z 17 XI 1947, k. 95.

¹⁵⁷ Archiwum Urzędu Stanu Cywilnego w Lublinie, akt zawarcia małżeństwa Ireny Kozak ze Stanisławem Stecem z 12 X 1947, nr aktu 1070/1947.

¹⁵⁸ Por. APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3357: wykaz absolwentów CSzP z województwa lubelskiego z 4 X 1949, k. 200 (jest tutaj uwaga, że w momencie sporządzania wykazu pracowała ona jako gospodyni domowa); tamże, sygn. 3361: pismo z wydziału personalnego KW do ewidencji wydziału personalnego KC z 20 V 1950, k. 167 (napisano tu, że I. Kozak – powinno być: Stec – nigdzie nie pracowała i „była przy mężu”); KM PZPR w Lublinie, sygn. 2082: zapis w kontrolce wykluczonych i skreślonych

wykazie osób, które nie podjęły legitymacji PZPR¹⁵⁹. Chociaż uprawnione jest twierdzenie, że wzięła ona rozbrat z etatowym aparatem partyjnym, nie oznaczało to jeszcze definitywnej rezygnacji z angażowania się w działalność „przewodniej siły narodu”. Niewątpliwie, o czym świadczą akta miejskiej organizacji PZPR, Irena Stec (niekiedy występowała jako Steć) – zbieżność nazwisk i innych danych jest zbyt mało prawdopodobna, musiało chodzić o bohaterkę niniejszego artykułu – od wczesnych lat 50. do 1958 r. była członkiem wyżej wymienionej partii¹⁶⁰. Nie później niż w 1951 r. zatrudniono ją w Zarządzie Wojewódzkim Towarzystwa Wiedzy Powszechnej. Jako członek tej organizacji została w grudniu tr. wybrana do komitetu miejskiego PZPR¹⁶¹. Jednak na jego posiedzeniach plenarnych, jakie odbyły się w ciągu 1952 r. ani razu nie zabrała głosu (o ile w ogóle regularnie w nich uczestniczyła), co dowodziłoby braku chęci do bardziej aktywnego angażowania się w pracę tej instancji. Do składu KM w styczniu 1953 r. już jej nie wysunięto. Wkrótce potem zaliczyła raczej niezbyt długi, być może nieco ponad roczny (do 1955 r.), epizod zawodowy w Wojewódzkim Urzędzie Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk¹⁶². Jak informuje kontrolka usuniętych z partii z 1958 r., powodem jej skreślenia z ewidencji była bierność, co wpisywałoby się w zauważalną u niej od kilku lat tendencję. Jakikolwiek były dalsze jej losy, na podstawie zebranych informacji można z przekonaniem stwierdzić, że bezpośrednio nie spłotyły się już one z dziejami wojewódzkiego archiwum partyjnego.

* * *

Archiwum KW PPR w Lublinie powstało i działało na rzecz gromadzenia, przechowywania i porządkowania przede wszystkim bieżącej dokumentacji tej partii z terenu całego województwa lubelskiego. Nie całej wszakże, lecz jej najcenniejszej z historycznego punktu widzenia części. Było to zatem ogniwo, którego zadania powinny kojarzyć się bardziej z funkcjami archiwum historycznego, aniżeli z funkcjonowaniem registratury bieżącej czy składnicy akt, mimo że „młody wiek” przechowywanej w nim wtenczas dokumentacji do takich

---

członków PZPR z 4 IV 1958, k. nlb. I. Stec określono tutaj jako gospodynię domową dotychczas należącą do POP Terenowej Zachodniej.

¹⁵⁹ APL, KM PZPR w Lublinie, sygn. 658: wykaz niepodjętych legitymacji, b.d. [1949], k. 167.

¹⁶⁰ Por. tamże, sygn. 3703: wpis w księdze rejestracji akt personalnych członków i kandydatów na członków PZPR w KM w Lublinie, nr poz. 4684, s. 237 oraz sygn. 2082: zapis w kontrolce wykluczonych i skreślonych członków PZPR z 4 IV 1958, k. nlb.

¹⁶¹ APL, KM PZPR w Lublinie, sygn. 3: wykaz członków KM, stan na 8-9 XII 1951, k. 86. Podane tutaj dane, tj. rok urodzenia 1926, chłopskie pochodzenie, wykształcenie średnie, akces do PPR w okresie okupacji i potem w 1944, każą wykluczać prawdopodobieństwo, że chodzi o kogoś innego.

¹⁶² Por. tamże, sygn. 1980: zestawienie członków POP [PZPR] Terenowej 1 (Śródmieście), rok 1956, l.p. 87, k. nlb. oraz APL, Wojewódzki Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Lublinie, sygn. 3: protokoły z dyskusji nad artykułami nadesłanymi przez G.U.W.K.P.P., m.in. w III (tuż przed 6 III) 1954 i w dn. 26 I 1955, k. 5, 41. W powyższym zestawieniu KM PZPR jest wzmianka, że Irena Stec w II 1955 r. wstąpiła do wyżej wymienionej POP przybywszy tam z W.U.K.P.P.W., zaś 8 IX 1956 r. przeniosła się z kolei do POP ZOR. Natomiast w wyżej wymienionych protokołach znajdują się wypowiedzi I. Stec w ramach dyskusji prowadzonych przez pracowników W.U.K.P.P.W.

skojarzeń uprawnia. Ów pierwszy, *circa* 13-miesięczny etap w dziejach partyjnego archiwum wojewódzkiego zaznaczył się wieloma dokonaniem. Udało się zgromadzić, zabezpieczyć i uporządkować niemalą część dokumentacji wytworzonej przez PPR „w okresie wyzwolenia”, czyli w latach 1944-1946. Dotyczyło to przede wszystkim materiałów ze szczebla wojewódzkiego i częściowo powiatowego. Znajdujące się niżej ogniwa były w zasobie archiwum słabiej reprezentowane.

Zasługi, jak i niepowodzenia okresu sierpień 1946 r. – wrzesień 1947 r. należy, uwzględniając obiektywne uwarunkowania, przypisać Irenie Kozakównie. Przez kontrolera z WHP Jerzego Stanisławskiego została ona w końcu listopada 1946 r. zaopiniowana jako osoba „dość pracowita i energiczna, stojąca na odpowiednim poziomie”. Po stronie jej minusów zapisał on tylko niesystematyczność, wyraziwszy jednocześnie przekonanie, że systematyczności zdola ona jeszcze nabrać. Nie zapominajmy, że w okresie, w którym szefowała ona Archiwum KW, jakkolwiek na swoim koncie miała sporo organizacyjnych doświadczeń, była zaledwie dwudziestoletnią dziewczyną. Niewątpliwie włożyła, szczególnie w ciągu pierwszego półrocza swojej pracy, wiele wysiłku w zorganizowanie działalności wyżej wymienionej komórki pod każdym względem. Dokumentacja, którą zabezpieczyło Archiwum KW w czasie, gdy ona nim kierowała, była starannie policzona i opisana w księdze inwentarzowej, a wszystkie karty dokumentów wraz z zawierającymi je teczkami opatrzone archiwalnymi sygnaturami. Sygnaturom teczek odpowiadał ich fizyczny układ na półkach i w kasie. Na przeszkodzie bardziej efektywnej realizacji zadań nałożonych na jego kierowniczkę stanęły niezależne od niej trudności, w tym bodaj decydujący brak dostatecznego zrozumienia dla pracy archiwalnej, objawiający się w szczególności nikłą dozą pomocy ze strony wojewódzkich decydentów PPR, i idącym z nim w parze notorycznym wykorzystywaniem jej na innych odcinkach „roboty partyjnej”. Wszakże definitywne rozstanie się przez nią z pracą archiwalną w KW miało bodaj przede wszystkim prywatne podłoże. Być może podyktowane było przekonaniem o niemożności pogodzenia ze sobą tych dwóch sfer życia, co znalazło też odzwierciedlenie w postępującym słabnięciu jej zainteresowania jakkolwiek partyjną działalnością.

Summary

Tomasz Czarnota

Beginnings the Archives Voivodship Committee Polish Workers' Party in Lublin

Archive KW PPR in Lublin created on July 13, 1946 During the first year of the twenty-year-guided Irene Kozak, a member of the PPR. During this period, the archive dealt primarily collecting documentation produced by the various instances and the party apparatus at the provincial level and district. With the municipal level and the wheels party attempted to collect the documentation on the basis of an act of recognition of certain committees and wheels for representative for all. The main tool evidence was the book of records archive inventory. The progress of work carried out in the archive were inhibited notorious burdening his manageress additional responsibilities. As a result of these practices, and general lack of support from the authorities Irene Kozak resigned from managing of Archives.